

De danske middelalderklostres arkæologi

Af Olaf Olsen

At der rundt om i Europa findes større og prægtigere kirker end i Danmark kan ikke bestrides. Til gengæld tør vi hævde, at Danmark indtager en smuk førsteplads på bevaringsområdet. De middelalderlige kirker har næsten alle overlevet, og de har det godt. Hvor man end færdes på landet i Danmark, kan man være nogenlunde sikker på, at de sognekirker, man møder på sin vej, er romanske i deres kerne, at de har større eller mindre gotiske til- og måske ombygninger, og at der siden middelalderen sjældent er sket væsentlige ændringer i bygningskroppene.

Dette betyder, at kirkerne set under ét er langt den fyldigste og pålideligste kildegruppe, vi råder over, når vi vil lære Danmarks middelalder at kende. De bevarede skriftlige levn er helt frem til middelalderens slutning både få og tilfældige. Mængder af værdifuldt skriftligt materiale – bøger, dokumenter, breve, regnskaber, beretninger – er efter reformationen gået tabt ved hensynsløse kassationer, ved almindeligt sløseri og uforstand eller ved fatale arkivbrande. Vender vi os til de synlige arkæologiske levn, må vi konstatere, at middelalderlige bondegårde er der ingen af, og at det er undtagelser, når der i købstæderne hist og her er bevaret et middelalderligt hus. Bedre står det ikke til for borgenes og herregårdenes vedkommende; de fleste er enten helt væk eller i bedste fald omdannet til græsklædte voldste-

der. At få et blot nogenlunde overblik over, hvad de jorddækkede levn kan fortælle, kræver omfattende udgravninger. Men kirkerne ligger allevegne, synlige for enhver og lige til at gå til, og det tætte net, de spænder ud over hele landet, giver udforskningen af dem et fast fundament. Det er derfor ikke mærkeligt, at de fleste danske middelalderarkæologer altid har lagt en stor del af deres virksomhed i landets henvend to tusinde stående middelalderkirker.

Der er dog vigtige sider af den kirkelige bygningsaktivitet, der er utilstrækkeligt belyst af de bevarede bygninger, og som derfor især må udforskes med spadens hjælp. Det gælder selvsagt for de romanske kirkers forsvundne forgængere, de fleste af træ, der mange steder er blevet påvist ved udgravning under kirkernes gulve. Her har arkæologien i høj grad bidraget til at kaste lys over en dunkel periode i den danske kirkes historie.

Et tilsvarende behov findes ved udforskningen af klostrene, der betød så meget i det kirkelige liv i den katolske tid, men som i modsætning til sognekirkerne ikke fik lov til at leve videre efter den lutherske reformation i 1536. Den kirkelige nyordning medførte, at klostrene overalt skulle nedlægges, og selv om det nogle steder var muligt at genanvende klosterbygningerne til andre formål, blev de fleste dog i den følgende tid revet ned. I byerne skete det bl.a. for at bygge nyt eller indrette torvepladser på klo-

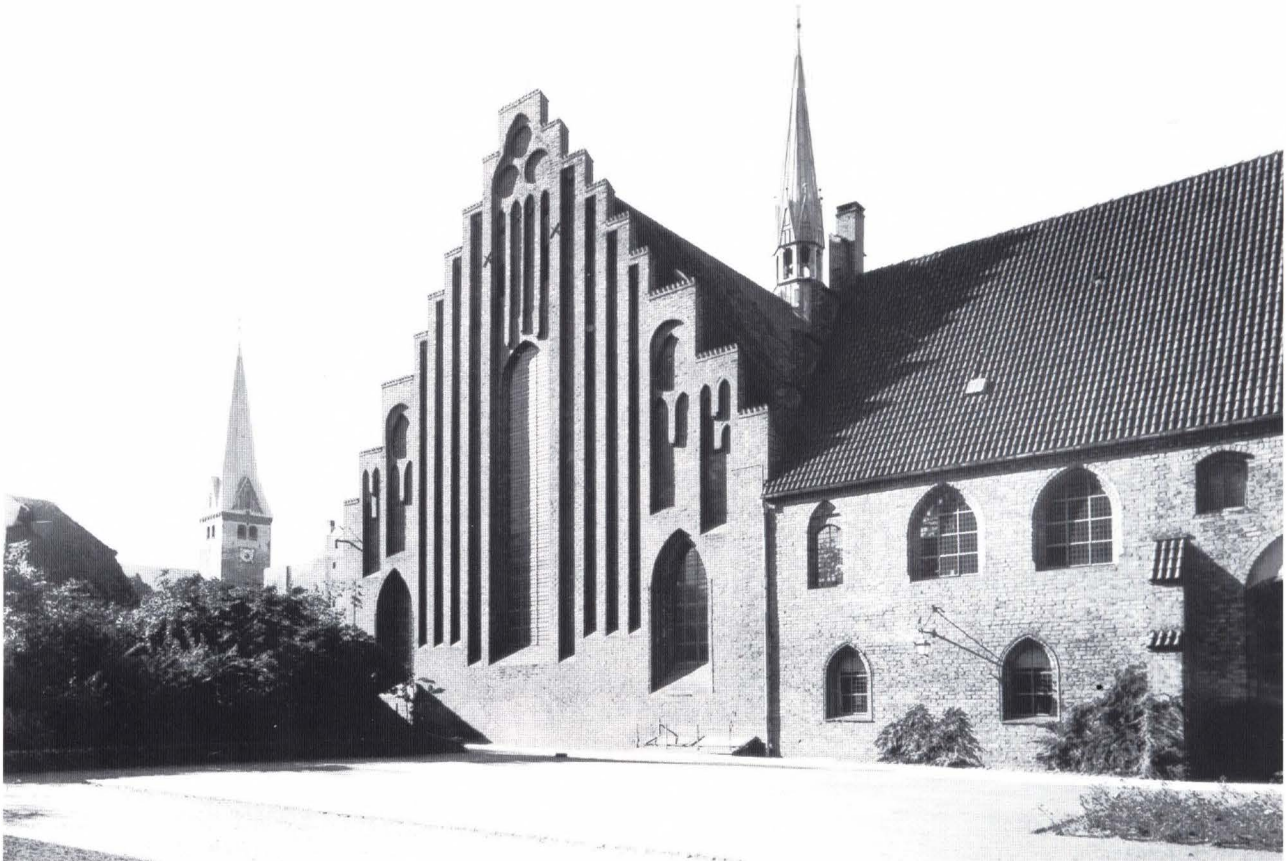

Fig. 1. Karmeliterklosteret i Helsingør, set fra øst. T.h. for kirkens statelige østgavl ses en del af klosterets østfløj med sakristi og musikstue. Foto: Lennart Larsen 1961. Nationalmuseet.

strenes velbeliggende grundarealer, på landet måske især for at genbruge bygningsmaterialer herfra til offentlige eller private byggeforetagender. På grund af rovdrift i skovene var både tømmer og teglsten kostbare varer i 1500-årenes Danmark.

I det nuværende Danmark har der i den katolske

tid været klostre på ialt lidt over hundrede forskellige lokaliteter, omend ikke alle på én gang. Ved middelalderens slutning var 86 klostre i funktion, de fleste af dem store og velkonsoliderede institutioner med prægtige kirker og solide stenhuse til munkenes eller nonnernes brug. På denne baggrund vir-

Fig. 2. Sankt Katrine kirke i Ribe med det tilhørende sortebrødrekløster. Maleri af Peder Ussing fra begyndelsen af 1800-årene. Ribe Kunstmuseum.

ker det fattigt, at der i vore dage kun er bevaret to intakte middelalderlige klosteranlæg i Danmark. De ligger begge i købstæder. Det ene er det storslåede karmeliterkloster ved Skt. Marie kirke i Helsingør, grundlagt af Erik af Pommern i 1430, det andet er det mindre, men langt ældre sortebrødrekløster i

Ribe, stiftet i 1228, med den imponerende sengotiske Skt. Katrine kirke.

To af hundrede klostre er ikke meget. Dog står det ikke helt så slet til, som dette tal antyder. Ganske mange steder – jeg får det til 30 – har en eller flere af et klostres fløje eller fritliggende bygninger overle-

vet til vore dage, omend hyppigst i en meget forandret skikkelse. Enkelte af anlæggene har dog trods nedrivninger og ombygninger bevaret deres klosterpræg, således det store helligåndskloster i Aalborg, stiftet 1431; her mangler den middelalderlige klosterkirke, men de øvrige bygninger er velbevarede, og i deres indre er der adskillige levn fra klostertiden. Lukkede firefløjede anlæg, der var så karakteristiske for de fuldt udbyggede middelalderlige klostre, ses også ved Aarhus Vor Frue (sortebrødre-klostret) og i Odense (gråbrødre-klosteret), men på disse steder i en så ombygget stand, at der kun er meget lidt igen af den oprindelige indretning.

Det er ikke tilfældigt, at de her nævnte fem klostre alle ligger i købstæder. Det samme gør adskillige af de øvrige bevarede klosterbygninger. Det skyldes især, at der i byerne i reformationstiden var et stigende behov for hospitaler, hvor syge og især ældre, der ikke havde familie til at tage sig af dem, kunne få den nødvendige pleje. I de voksende købstæder havde behovet for så vidt allerede været mærkbart i årtierne før reformationen, men da den katolske kirkes institutioner, der havde stået for det meste af syge- og ældreomsorgen, alle blev nedlagt, blev situationen uholdbar, og mange steder blev det bydende nødvendigt at oprette nye hospitaler. Initiativet var som regel kommunalt, og staten støttede de nye institutioner ved at henlægge en del af det konfiskerede kirke- og klostergods til driften. I tolv købstæder blev de nye hospitaler placeret i nedlagte klostre, fortrinsvis tiggermunkenes, hvis rummelige bygninger ikke blot var velegnede til formålet, men tillige ofte var de mest velbyggede og moderne stenhuse i byerne.

Der var dog også andre måder at bruge de ledige bygningskomplekser på. Flere steder blev nedlagte

klostre indrettet til residenser for kongelige lensmænd. Enkelte af dem, således johannitternes St. Hans kloster i Odense, fik en særlig fornem benyttelse. Det blev ikke blot sæde for en lensmand og siden for amtmanden og guvernøren over Fyn, men var også kongernes foretrukne opholdssted, når de var på Fyn. Klosteret blev til Odense Slot, og selv om det hyppigt er blevet ombygget og udvidet, stammer en del af slottets murværk stadig fra klostertiden. Også johannitternes rige hovedkloster Antvorskov blev et kongeligt slot, siden grevskab og ryttergods, men opløstes i 1774. I Randers blev gråbrødre-klosteret på tilsvarende måde forvandlet til det kongelige slot Dronningborg, men bygningerne blev så beskadigede under svenskekrigene i 1600-årene, at slottet blev opgivet, bortsolgt og snart derefter revet ned. Et fjerde eksempel er Øm kloster ved Mossø, der af Frederik 2. blev udset til kgl. jagtslot, men kun fungerede i denne rolle i en enkelt sæson, hvorefter klosterbygningerne blev nedrevet for at tjene som byggematerialer på Skanderborg Slot.

For landklostrene var tabsprocenten størst. De forblev krongods i kortere eller længere tid efter konfiskationen i 1536, og som oftest fik de munke og nonner, som ved reformationen boede i disse klostre, der tilhørte de fornemme gamle herreklosterordener, lov til at blive der resten af deres liv, når de blot afstod fra katolsk gudsdyrkelse. Især nonneklostrene, der for de flestes vedkommende havde karakter af forsørgelsesanstalter for adelens ugifte døtre og enker, fik et langt efterliv, og et enkelt af dem, birgittinerklosteret i Maribo, blev i 1556 endog for en tid omdannet til et luthersk jomfrukloster, hvor de adelige damer ligesom deres katolske forgængere skulle leve under klausur og klosterdisciplin.

Men dette var en undtagelse. Efterhånden som

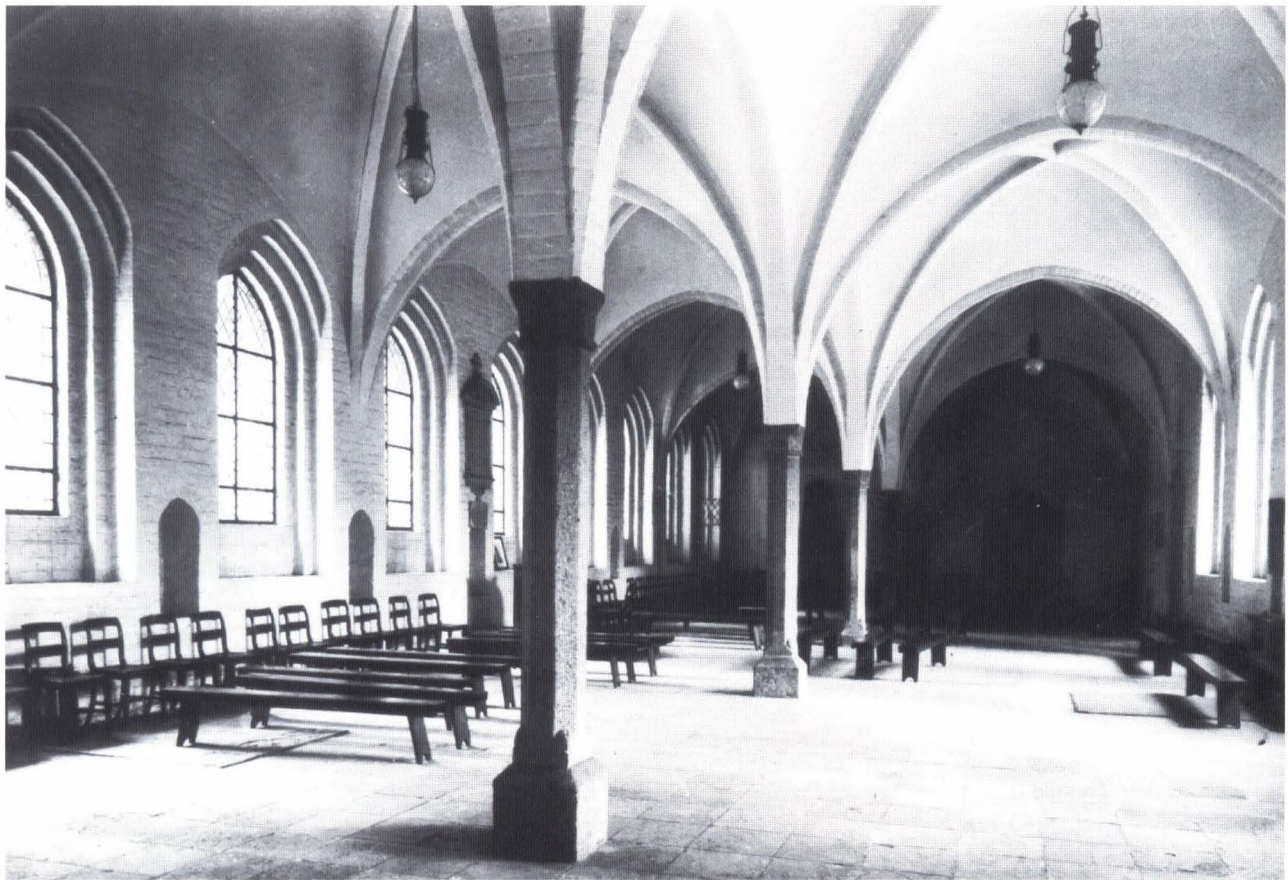

Fig. 3. Det velbevarede senmiddelalderlige Helligåndshus i København var vestfløj i byens helligåndskloster og indrettet til senge og opholdsrum for klosterets patienter. Foto: K: Hude før 1918. Nationalmuseet.

landklostrene tømtes for beboere, blev de allerfleste solgt eller mageskiftet bort, og bygningerne blev revet ned. Hvor der havde ligget meget gods i direkte tilslutning til klostrene, kunne der opstå nye herregårde, og nogle af disse steder rykkede den nye ejer ind i klosterbygningerne og omformede dem til beboelse for sig selv. Derfor er der den dag i dag ind-

kapslet betydelige rester af klosterbygninger – sine steder hele fløje og oftest også klosterkirken, der nu er blevet sognekirke – i nogle af vore mest prominente historiske herregårde, f.eks. Børglum, Dronninglund (det tidligere Hundslund kloster), Bjørns-holm (Vitskøl), Oxholm (Ø kloster), Ørslevkloster, Brahetrolleborg (Holmekloster) og Gavnø. I sådan-

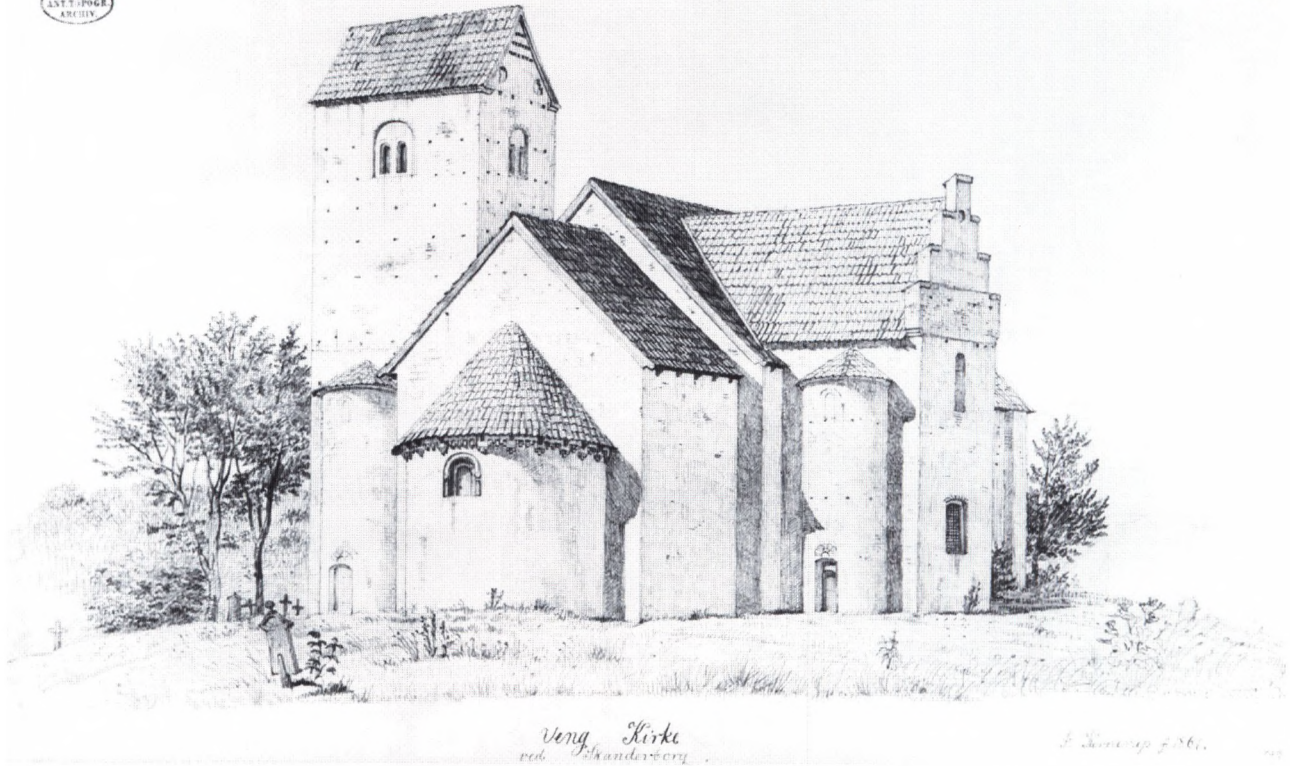

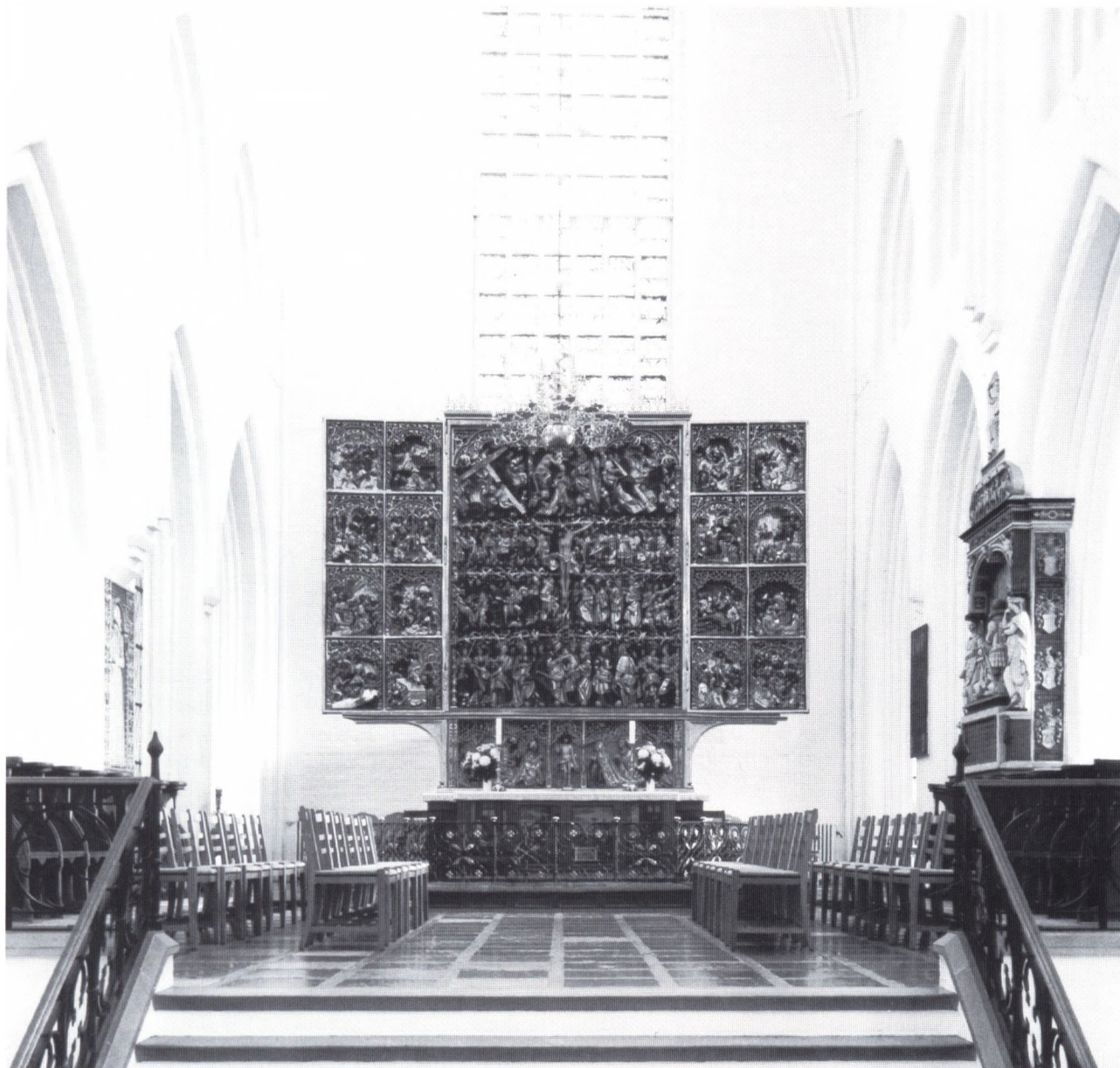
Fig. 4. Venge kirke ved Skanderborg er bygget til benediktinermunke tidligt i 1100-årene. Set fra øst. I korsarmene er der kapeller i to stokværk. Tårnet over nordre korsarm er fra senmiddelalderen, da klosteret forlængst var opgivet og kirken i brug som sognekirke. Tegnet af Jacob Kornerup 1861.

ne herregårde er der ofte mange levn af rumindretningen i klostertiden. Det er ikke helt med urette, at Brahetrolleborg trods sit stærkt omformede ydre er blevet kaldt Skandinaviens bedst bevarede cistercienser-abbedi.

Også det store Skovkloster ved Næstved blev mageskiftet med adelsgods, men den nye ejer af bygningerne og hovedparcellen, Herluf Trolle, efter hvem herregården kom til at hedde Herlufsholm,

omdannede den testamentarisk til en skole »for adelige og andre ærlige mænds børn«. I Sorø, hvor cisterciensermunkene på visse betingelser havde fået lov til at fortsætte med at holde skole efter reforma-

Fig. 5. Højkovet i Sankt Knuds kirke i Odense, opført til benediktinerkonventet, der også tjente som domkapitel for Fyns stift. Claus Bergs store altertavle er overført hertil fra gråbrødreklsterkirken i Odense, der blev nedbrudt 1805. Foto: Niels Elswig 1994. Nationalmuseet. ▶

tionen, fulgte Frederik 2. Herlufs Trolles eksempel ved at gøre hele klosteret til en kostskole. Begge skoler består som bekendt endnu, klosterkirkerne også, men efter gennemgribende ombygninger og for Sorø's vedkommende tillige som følge af en ødelæggende brand er der begge steder kun bevaret beskedne rester af de middelalderlige klosterbygninger.

Er der således levn af klosteranlæg ganske mange steder i Danmark, må vi dog konkludere, at det næsten overalt kun er fragmenter, der møder os, ofte endda stærkt ombyggede, og at disse levn som oftest kun kan give os en meget ufuldstændig viden om de enkelte klostres udstrækning, alder og indretning.

Vender vi os fra klosterbygningerne til klostrenes kirker, møder vi et helt andet og meget mere opmuntrende billede. Ikke mindre end 36 tidligere klosterkirker, altså næsten en trediedel af alle, er endnu stort set intakte og fungerer i dag inden for den danske folkekirkes rammer. to af dem som domkirker, resten som sognekirker i byer eller på landet. Enkelte af de bevarede klosterkirker havde allerede i klostertiden en dobbelttårn, hvor de også betjente en sognemenighed, men hovedparten er kirker, som efter reformationen undgik nedrivning ved at blive omdannet til lutherske sognekirker.

Det var ikke en tilfældig trediedel af de danske klosterkirker, der fik lov at overleve, men et rigt udvalg af de allerbedste. Med kun enkelte undtagelser er de både historisk og arkitektonisk af høj værdi. Adskillige af dem er hovedmonumenter i dansk kunsthistorie. Nogle eksempler vil vise dette.

De to nuværende domkirker, der har en fortid som klosterkirker, er Maribo og Odense domkirker. Kirken i Maribo var bygget til det store birgittiner-

Fig. 6. Isometrisk fremstilling af Øm Kloster på reformationstiden. Tegningen bygger på resultater indvundet ved arkæologiske undersøgelser gennem mange år. Også i dette velundersøgte kloster mangler vi kendskab til klosterområdets periferi. Isometrisk konstruktion: Hans Krøngård Kristensen 1996. Rentegning: Sven Kaar.

kloster, som dronning Margrethe I. stiftede i 1408, og fremtræder som et afklaret gotisk bygningsværk med tre høje skibe og smukke hvælvinger; ved ombygningen til luthersk kirke bevarede man de smalle gallerier, som havde forbundet nonnekoret i øst med munkekoret i vest. Skt. Knuds kirke i Odense,

gotikkens fornemste monument i Danmark, indtager den særstilling, at den helt fra 1100-årenes begyndelse både har været kirke for benediktinermunkene ved Skt. Knuds kloster og domkirke for Odense stift, idet munkenes konvent fungerede som domkapitel. På samme måde var præmonstratenserkirken i Børglum også domkirke for det nordligste stift i Jylland, hvor Børglum-munkenes konvent tjente som domkapitel. Efter reformationen mistede Børglum såvel sit kloster som sin status som domkirke, men kirken blev bevaret som sognekirke. Trods nedrivning af korsarme og kapeller står den i dag som en imponerende bygningsblok, omformet nøgternt og smukt i 1700-årene i enestående harmoni med det omgivende landskab.

Mellem de bevarede klosterkirker, som er sognekirker i dag, er også to af vore tidligste storkirker af munkesten fra 1100-årenes anden halvdel: Skt. Bendts kirke i Ringsted og Sorø kirke. Den første tilhørte det betydningsfulde benediktinerkloster, som blev oprettet i 1134 i tilslutning til den kirke i Ringsted, hvor Knud Lavard blev begravet efter mordet i Haraldsted. Valdemar den Store byggede o. 1160 her den store klosterkirke, der blev Danmarks første munkestensbasilika. Ikke meget yngre er den endnu større cistercienserkirke i Sorø, som ærkebiskop Absalon lod opføre og skænkede rige gaver til. Begge kirker står som magtfulde monumenter over, hvad Valdemarstidens konger og stormænd formåede.

Blandt 1100-årenes mange klosterstiftelser indtog cisterciensernes en særstilling, betinget af den yndest de nød i kongeslægten, hos ledende stormænd og en tid også hos rigets bisper. Men de fleste af de store cistercienserkirker er gået tabt. Foruden Sorø er kun den højtrejste 1200-tals korskirke i Løgum-

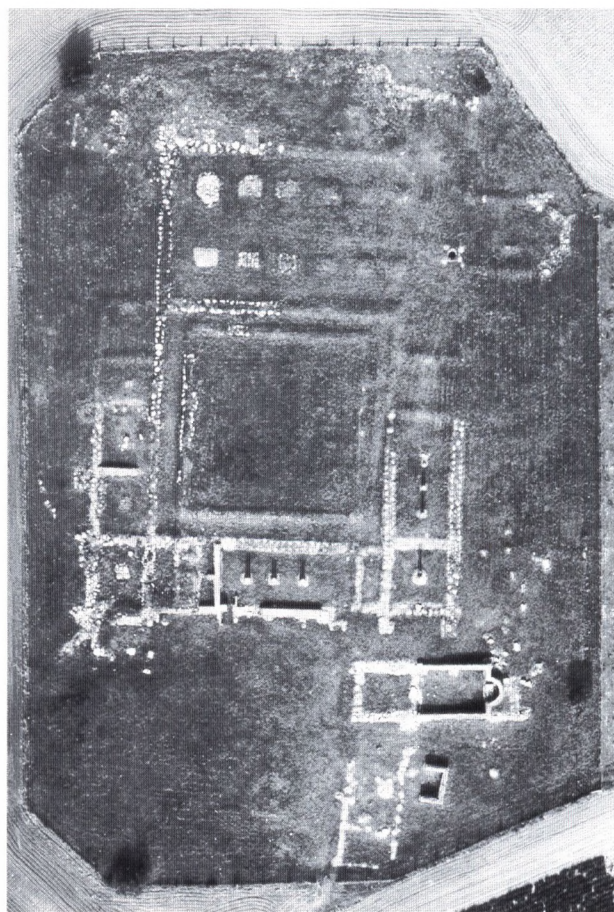

Fig. 7. Aelbøholt kloster ved Hillerød. Tomten af det totalt nedrevne augustinerkloster blev udlagt som ruinpark efter udgravninger 1935-42. Foto: Hans Stiesdal. 1969. Nationalmuseet.

kloster og Holme klostres noget mindre kirke bevaret, hvorimod de prægtige klosterkirker i bl.a. Esrum, Vitskøl og Øm ikke overlevede reformationen.

Den ældste bevarede klosterkirke i det nuværende Danmark er den treskibede Vor Frue i Roskilde, op-

ført o.1080, men dog først fra 1160 kirke for et nonnekloster af benediktiner- og siden cistercienserordenen. Kun lidt yngre er augustinernonnernes kirke i Asmild, ligeledes en særpræget treskibet frådstenskirke, men også den havde en fortid, vistnok som bispekirke, før den o.1170 blev overdraget til nonnernes brug.

Fra første færd bygget til klosterbrug er derimod en tredje meget gammel frådstenskirke, Venge ved Skanderborg, der er et af den danske kirkearkitekturs smukkeste og mest ejendommelige bygningsværker, opført til benediktinermunke på kongelig foranledning i tiden kort efter år 1100. Selv om der kun var kloster her til ca. 1170, har kirken i Venge i højere grad end de fleste andre danske klosterkirker bevaret bygningstræk, der hører klostertiden til.

Blandt de romanske klosterkirker, der overlevede reformationen, er også den imponerende treskibede Vestervig kirke, næst efter Viborg Domkirke vor største kirke af romanske granitkvadre, bygget til et kloster af augustinerordenen, hvis konvent synes at have haft en særstilling som sekundært domkapitel (kollegiatkapitel) i det nordjyske stift. En anden augustinerklosterkirke, Grinderslev i Salling, er ligeledes af romanske granitkvadre, men dog betydeligt mindre; i dens murværk er der granitrelieffer af usædvanligt høj kvalitet.

Hovedparten af de klosterkirker, der har undgået nedrivning, er dog fra den gotiske periode. Blandt dem bemærker man en del tiggermunkekirker i købstæderne. I slutningen af 1400-årene havde indre reformer (observansen) i tiggermunkeordenerne tvunget adskillige klostre til at afhænde deres jordegods, og de herved frigjorte midler blev i vid udstrækning anvendt til at forbedre og udsmykke deres kirker. Derfor var det nærliggende for de nye luther-

ske bymenigheder at overtage dem, for at de kunne afløse mindre og måske nedslidte sognekirker fra den katolske tid. Sortebrødrene kom således til at levere store og prægtige klosterkirker til menigheder i bl.a. Ribe (Sankt Katrine), Viborg (Søndresogn) og Aarhus (Vor Frue), gråbrødrene til bl.a. Horsens og Nykøbing Falster. Fra karmelitterne fik sognefolket Skt. Marie i Helsingør og Sæby kirke.

Andre store klosterkirker, som blev bykirker, var johannitternes Skt. Hans i Odense og birgittinerkirken i Mariager – den sidste stadig en imponerende kirke, selv om mere end halvdelen af den blev revet ned. Helligåndsordenen leverede tre store købstadskirker, Helliggejst i København, Randers Skt. Morten og kirken i Fåborg. Antonitternes kirke i Præstø, der oprindeligt havde været byens kirke og bevarede sine funktioner som sognekirke i klostertiden, vendte nu i stærkt udvidet og moderniseret skikkelse tilbage til bymenighedens eneje.

Forvandlingen til sognekirke var dog ikke en fuldstændig garanti for bevaring på længere sigt. Nogle af kirkerne er siden gået til ved sammenlægning af sogne eller som følge af vanrøgt. Blandt de således tabte kirker er gråbrødrekirkerne i Odense og Svendborg, nedrevet 1819 og 1828, samt sortebrødrekirken i Holbæk, der blev afløst af en helt nybygget kirke så sent som i 1869. Havde disse tre kirker stået i dag, ville de alle være anset for umistelige.

De forsvundne klostre og deres kirker har fra middelalderarkæologiens første dage tildraget sig både fagfolks og amatørers opmærksomhed. Nationalmuseet engagerede sig tidligt i eftersøgningen, og J.B.

Fig. 8. Birgittinerkirken i Maribo, nu Maribo Domkirke. Interiør mod kor, der efter ordenens forskrifter ligger mod vest. Foto: Aage Roussell 1947. Nationalmuseet.

Løfflers undersøgelser af cistercienseranlæg i Esrum (1892-93) og sidenhen i Vitskøl var blandt de første videnskabeligt velfunderede middelalderudgravninger i Danmark. Fra 1900-årenes begyndelse og frem til 1940'erne var det Nationalmuseets energiske og omhyggelige bygningsarkæolog C.M. Smidt, der – skønt især optaget af udgravninger i de store borgruiner – trak det store læs ved den arkæologiske udforskning af klostrene. Han fortsatte Løfflers arbejde i Esrum og Vitskøl, gravede i birgittinerklosteret i Maribo og på tomten af det vældige Antvorskov, og han udredte den bevarede klosterkirkes komplicerede bygningshistorie i Løgumkloster, hvor tyske arkæologer havde udgravet klosterets fundamenter umiddelbart før første verdenskrig. Sin største indsats i klosterarkæologien ydede C.M. Smidt dog ved udgravninger i Øm, hvor han i løbet af en menneskealder bid for bid lokaliserede det meste af det store cistercienserklosters vidtstrakte kompleks, selv om der lå en hel landsby oven på klostertomten. Med C.M. Smidt som ankermand foretog Nationalmuseet også undersøgelser i Stubberkloster ved Skive, i Skt. Knuds kloster i Odense og på Mariager klostres kirkegård, medens det tildels blev overladt amatører at foretage udgravninger på Karmeliterklosterets grund midt i Århus by samt på Alling og Essenbæk klostres tomter.

En uundværlig præsentation af de bevarede monumenter og af den videnskabeligt set meget ujævne klosterforsknings resultater blev givet af bygningshistorikeren Vilhelm Lorenzen, der i årene 1912-41 i elleve bind udredte de danske klostres bygningshistorie med særlig vægt på de bevarede klosterkirker. Det store bogværk er en imponerende præstation, som trods manglende præcision i detalillen må påkalde sig dyb respekt. Med sine udførlige rede-

gørelser for den historiske baggrundsviden om de forskellige klosterordener og om de enkelte klostre vil De danske Klostres Bygnings-historie I-XI forblive et nyttigt opslagsværk, selv når værket Danmarks Kirker engang har overhalet alle Vilhelm Lorenzens udførlige og velillustrerede kirkebeskrivelser.

I sit arbejde på Øm kloster havde C.M. Smidt været bistået af lægen Kristian Isager, der øvede en pionérgerning ved at undersøge det store skeletmateriale fra udgravningen og derved kunne belyse klosterets funktion som hospital. Da blev da også en læge, skeletforskeren Vilh. Møller-Christensen, der i årene før 2. verdenskrig iværksatte den næste store klosterudgravning på Æbelholt ved Hillerød, hvor fundamenterne af augustinerklosteret blev afdækket og dens kirkegård gennemgravet. Som på Øm kloster blev der på stedet rejst en lille museumsbygning, hvor især skeletmaterialet bliver præsenteret.

Undersøgelserne på Æbelholt var begunstiget af, at der her hverken var yngre bebyggelse eller bevoksning, der stillede sig i vejen for en total udgravning af tomten. Så gode vilkår er helt usædvanlige, og bortset fra færdiggørelsen af undersøgelserne i Øm kloster er der da heller ikke foretaget så omfattende udgravninger af noget dansk kloster i det halve hundrede år, der er forløbet siden afslutningen af udgravningen af Æbelholt.

Udforskningen af klostrene har dog ingenlunde ligget stille siden da, men har tværtimod nydt godt af den stærke udvikling, der i den sidste menneskealder har været inden for middelalderarkæologien, både hvad angår kapacitet og udgravningsteknik. Den største samlede indsats på klosterområdet er ydet af det middelalderarkæologiske institut ved Aarhus Universitet, der med en kombination af forskning og studenteruddannelse har drevet en

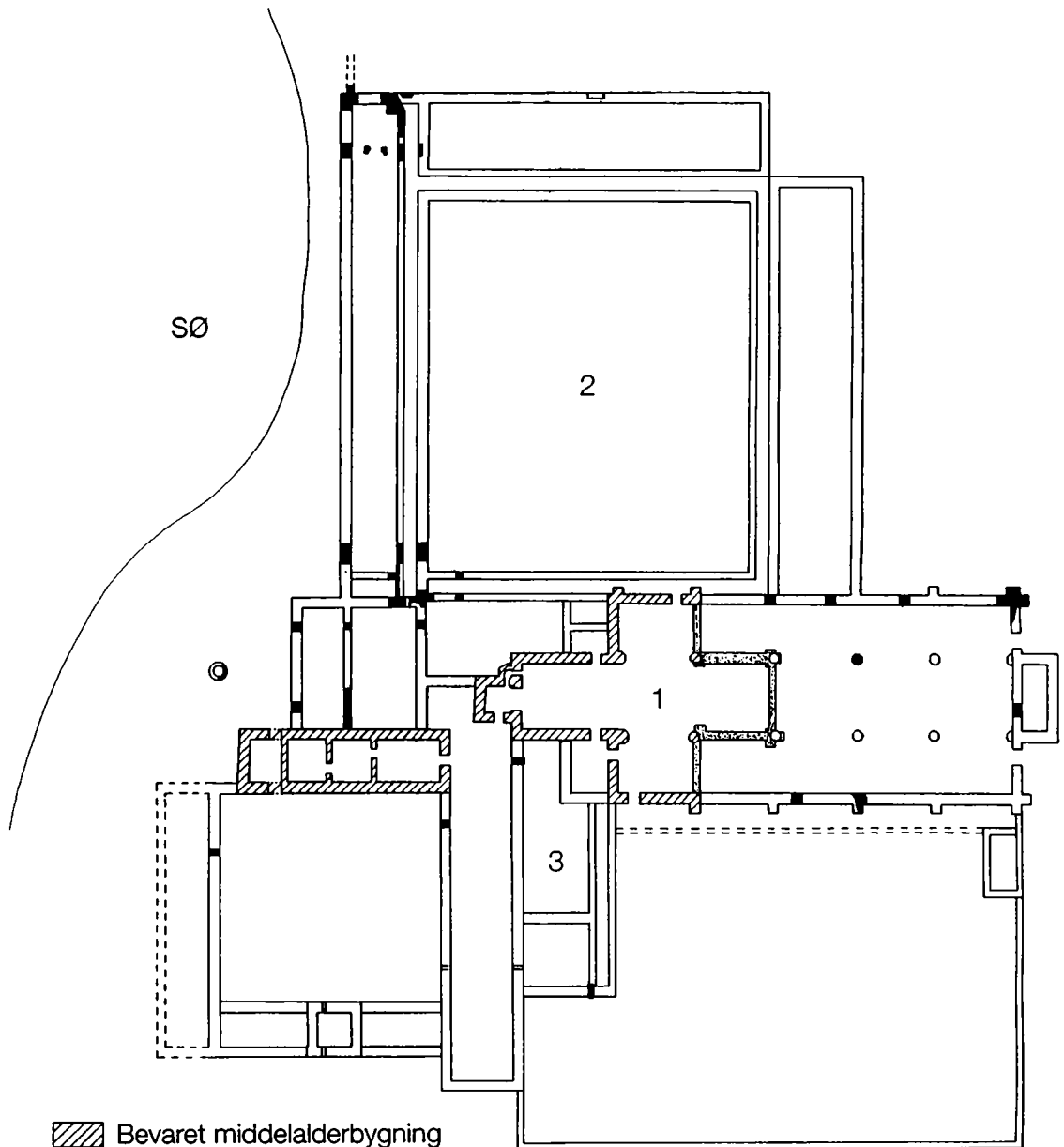
omfattende udgravningsvirksomhed, først i det hidtil næsten ukendte benediktinernonnekloster Ringkloster ved Skanderborg, derefter på Øm kloster, hvor nedrivninger af huse og omlægninger af veje nu havde gjort det muligt at undersøge den centrale del af klosteranlægget. Siden har instituttet også kunnet foretage udgravninger på augustinerklosteret i Tvilum, karmeliterklosteret i Århus og Mariager kloster. Nationalmuseet har foretaget supplerende undersøgelser flere steder, de mest omfattende i Esrum. Også de kulturhistoriske lokalmuseer, der ved museumsvesenets professionalisering er blevet centre for feltarkæologisk arbejde af høj kvalitet, har på egen tilskyndelse iværksat undersøgelser i adskillige klosterlevn. Således har Morslands Historiske Museum, der har til huse i den bevarede del af johanitterklosteret Dueholm, systematisk gravet efter spor af de nedbrudte dele af klosteret. Holstebro Museum har ved flere lejligheder haft spaden i tomten af det helt forsvundne cistercienserkloster i Tvis. Viborg Stiftsmuseum har ved udgravninger og ved undersøgelser af murværket i tidligere klosterfløje på herregården Ørslevkloster udredt hovedtrækkene i benediktinernonneklosterets bygningshistorie, og Næstved Museum har stedfæstet byens forsvundne sortebrødre kloster og gravet i dets tomt. Det må også fremhæves, at der på højskolen i Løgumklosters initiativ og med professionel arkæologisk bistand er foretaget omhyggelige punktudgravninger, der har givet væsentlig ny viden om det store cistercienserkloster.

Alt dette er, hvad man kunne kalde selvalgte opgaver, først og fremmest iværksat for at forøge kendskabet til de enkelte klostres historie. De har været underkastet den selvalgte forsknings stramme økonomiske vilkår, og mange af dem har derfor måttet

strækkes over adskillige år. Ingen af dem er endnu ført til bunds.

Hertil kommer imidlertid, at der samtidig er foretaget et meget betydeligt antal nødudgravninger i klostertomter, især foranlediget af bygge- og anlægsarbejder i middelalderlige bykerner. Dette er oftest sket under et stærkt tidspres, og undersøgelserne lider også under den svaghed, at man i reglen har måttet indskrænke sig til alene at udgrave det jordstykke, der skulle bebygges, selv når de mest interessante forekomster måske kun lå få meter derfra. Til gengæld har der været om ikke rigelige, så dog nogenlunde tilstrækkelige midler til rådighed for disse udgravninger, der hyppigt har givet både gode og overraskede resultater. Blandt de mest bemærkelsesværdige arbejder er de omfattende udgravninger på gråbrødre klosterets tomt i Næstved, hvor der skulle indrettes en underjordisk parkeringsplads, endvidere gråbrødre klosteret i Svendborg, hvor undersøgelserne har sat sig varige spor i en smuk og omhyggelig publikation, samt sortebrødre klosteret i Vejle, Vor Frue benediktinernonnekloster i Randers og nu senest udgravningerne i tomten af gråbrødre klosteret i Aalborg, af hvilket der viste sig at være så omfattende bygningslevn, at byggeplanerne for området måtte ændres, således at nogle af ruinerne kunne bevares og gøres tilgængelige for publikum. Også om gråbrødre klostrene i Kalundborg, Horsens, Ribe, Viborg og Randers er der fremkommet væsentlige nye oplysninger ved nødudgravninger, og dette er tillige tilfældet for cisterciensernonneklosteret i Slangerup og birgittinerklosteret i Maribo.

Det er ikke alene ved udgravninger i jorden, at vor viden er blevet forøget i de senere år. I forbindelse med restaureringer af bevarede klosterbygninger, der nu tjener andre formål, er der foretaget grundig-

1 Kirke		Bevaret middelalderbygning
2 Nonnekloster		Bygning 1788
3 Munkekloster		Fundamenter påvist ved udgravning

0 10 20 30 40 m

ge bygningsundersøgelser, der både reviderer og supplerer kendskabet til klosterne, mest omfattende på to cistercienserklostre, Holme (Brahetrolleborg) og Vitskøl, men også i resterne af gråbrødreklosteret i Viborg. Hertil skal føjes fremkomsten af flere monografier, bl.a. om sortebrødreklosteret i Ribe, og først og fremmest resultaterne fra »Danmarks Kirker«s dybtborende undersøgelser af samtlige eksisterende og forsvundne klosterkirker i de amter, hvis kirker er undersøgt af værkets medarbejdere og publiceret med mageløs akuratesse. Dette gælder ikke blot kirkebygningerne; også kalkmalerier, inventar og gravminder fra klostertiden er fremlagt her. Det bindstærke værk dækker i dag mere end halvdelen af Danmark, og selv om det per definition alene beskæftiger sig med kirkerne og kun perifert behandler klostrenes øvrige bygninger, er det dog en guldgrube for enhver, der studerer det danske klostervæsen i middelalderen.

Der er således grøde i klosterarkæologien i Danmark, og der er god grund til at gøre status over, hvor langt vi er kommet i dag, og pege på de faglige problemstillinger, det må synes at være særligt aktuelt at arbejde med i klostrene for vor tids arkæologer.

Her bør det dog straks understreges, at enhver seriøs undersøgelse i resterne af et middelalderligt kloster til hver en tid vil være en aktuel opgave, som det aldrig vil være spildt at ofre tid, penge og kræfter på. Selv om mange klostre overfladisk set har lignet

hinanden, er de ikke på nogen måde samlebånd-produkter, og de har alle hver for sig udviklet sig på deres egne betingelser. De fleste af dem har spillet en væsentlig rolle i deres bys eller egns åndelige og materielle liv gennem adskillige århundreder, uden at dette har sat sig ret mange spor i de skriftlige kilder. Der findes endog klostre, som vi gennem flere hundrede år ikke har en eneste skriftlig efterretning om, selv om det fra de arkæologiske levn er åbenbart, at de har været i fuld funktion og synes at have levet vel. I enkelte tilfælde er de skriftlige kilder så magre, at de ikke engang fortæller os, hvilken klosterorden et nonnekloster tilhører. Det er da kun gennem arkæologien, vi kan gøre os håb om at få mere at vide, og meget ofte vil denne nye viden også bidrage til kendskabet til det omgivende samfunds vilkår og udvikling. Derfor må vi glæde os over hver eneste udgravning eller murundersøgelse – forudsat naturligvis at den bliver foretaget med behørig respekt for de bevarede levn.

Hvad de generelle problemer inden for klosterarkæologien angår, er opklaringen af klosterbygningernes alder nok den mest påtrængende opgave i dag. Dog ikke hvad angår tidspunkterne for klostrenes grundlæggelse. Dem behøver vi kun sjældent at bruge vore kræfter på. De fleste klostre kan nemlig tidsfæstes ret præcist ved hjælp af skriftlige kilder. Men ved de senere års arkæologiske undersøgelser er det blevet åbenbart, at klosterbyggeriet i mange tilfælde, måske endda næsten overalt, har været en endog meget langstrakt proces. Det firefløjede anlæg omkring en lukket, kvadratisk klostergård, der i vor bevidsthed står som det aller mest karakteristiske træk ved et kloster, og som der da heller ikke kan være tvivl om, at man næsten altid har haft i tankerne, da man planlagde anlæggene, er de fleste steder

Fig. 9. Rekonstruktion af Mariager Klosters grundplan. En beskedent rest af kirken og klosterbygningerne er bevaret, mens arkæologiske undersøgelser vidner om et anlæg af imponerende dimensioner. Stedet er dog stadig præget af store uløste problemer omkring kompleksets udformning. Tegning: Ann Bodilsen 1992.

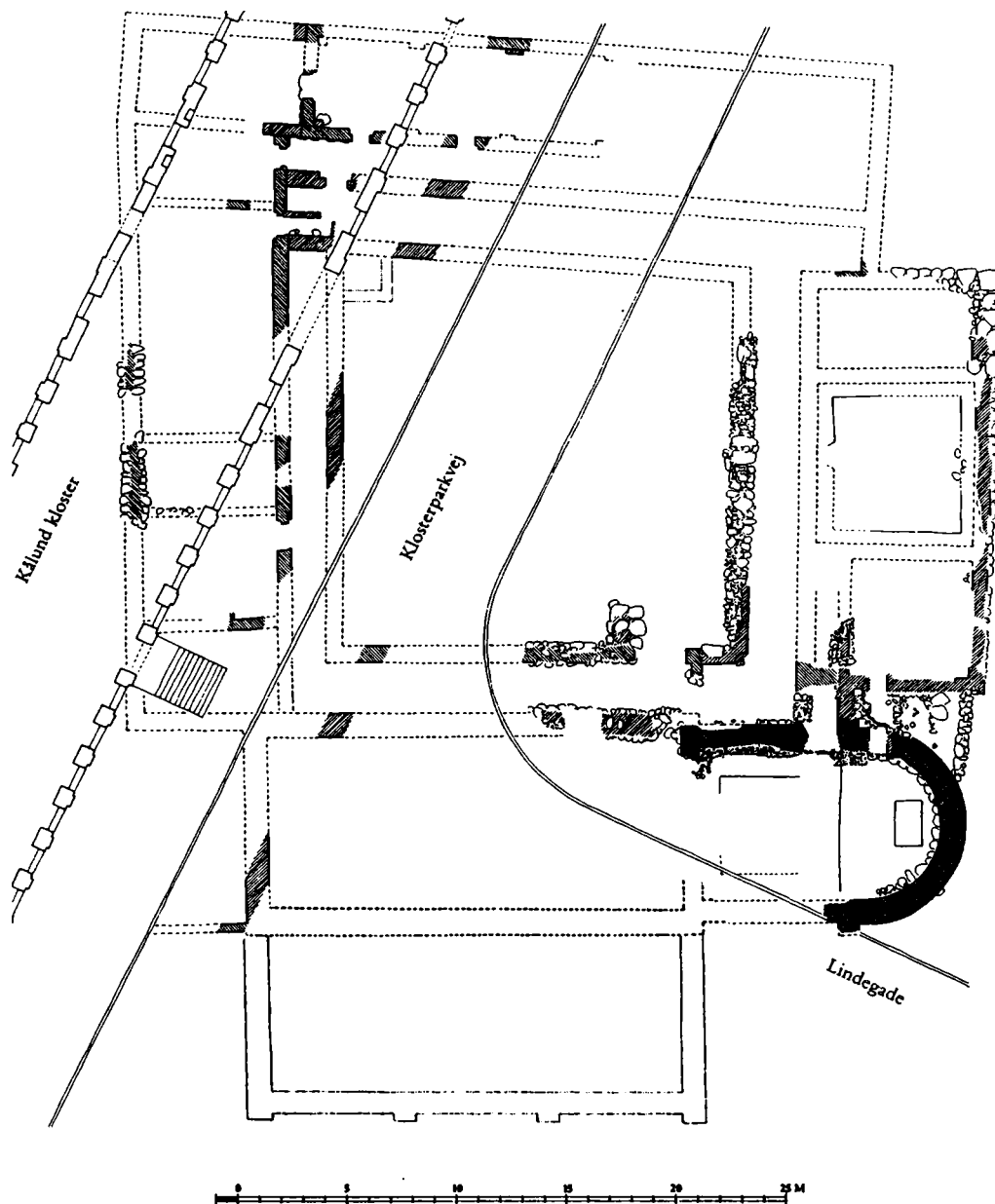

Fig. 10. Grundplan af gråbrødrekløstret i Kalundborg. Ved at kombinere forskellige forskeres ældre undersøgelser fra 1948, 1961, 1964 og 1975 er det for nylig lykkedes at få overblik over klosterplanen. Samtidig fremgår det klart, at anlegget er et resultat af et ganske kompliceret byggerforløb med mange faser i nordvesthjørnet og med en flytning af østfløjen. Tegning: Mogens Vedsø 1995 (efter Danmarks Kirker).

muligvis først blevet en realitet i slutningen af midlalderen.

Ser vi bort fra pionérfasen i de første år eller måske årtier, efter at de første munke eller nonner ankom og slog sig ned i midlertidige bygninger, medens de samlede kræfter og midler til det egentlige klosterbyggeri, tegner der sig øjensynligt de fleste steder et ensartet billede af byggeriets forløb. Allere først er man gået i gang med at opføre centret for gudsdyrkelsen på stedet, klosterets egen kirke, indrettet specielt til konventets behov. Dernæst – men ofte i direkte tilslutning til kirkebyggeriet – er klosterets østfløj blevet rejst. Det er i den fløj, man finder konventets mødesal, kapitelsalen, og den er derfor særlig vigtig for livet i klosteret. Hertil kommer, at i hvert fald i munkeklosterne fandtes soverummene oftest i en øvre etage i østfløjen, hvorfra en trappe ledte direkte ned i kirken, således at munkene bekvemt kunne komme til deres natlige tjenester ved altrene.

Når østfløjen var rejst, var klosteret fuldt funktionsdygtigt. De øvrige fløje i klosterfirkanten – sydfløjen (eller nordfløjen, hvis kirken lå i syd), der skulle rumme spisesalen (refektoriet), samt vestfløjen til brug for lægbrødre eller andre praktiske behov – måtte så komme, efterhånden som der blev råd til det, idet man indtil videre klarede sig med mere eller mindre provisoriske bygninger til disse formål i klosterets umiddelbare nærhed.

Denne rækkefølge i byggeriet fremgår klart af forholdene ved mange klostre. I de store herreklostre, f.eks. Skovkloster, Vitskøl, Løgum, Øm og Vestervig er det således åbenbart, at der er nøje sammenhæng mellem opførelsen af kirken og østfløjen, mens de øvrige fløje er yngre. I nonneklosteret Ørslevkloster, der synes etableret ved en allerede eksisterende kir-

ke, er østfløjen klart den ældste, og det samme er konstateret ved flere tiggermunkeklostre, f.eks. sortebrødreklosteret i Ribe og gråbrødreklosterene i Kalundborg og Randers.

At det forholdt sig således, er ingen absolut nyhed for klosterarkæologien, selv om især de ældre klosterudgravninger kun gav mangelfulde oplysninger om fløjenes indbyrdes alder. Men det er først ved de seneste årtiers undersøgelser, man er blevet opmærksom på, at de »provisoriske« anlægs tid ofte eller måske endda oftest har strakt sig langt ind i 1400-årene. Og efter udgravningerne i Øm i 1970'erne, hvor det ikke blot viste sig, at vestfløjen først var bygget kort før reformationen, men også at der på den kvadratiske klostergårds plads har været en vrimmel af verdslige aktiviteter, indtil vestfløjen lukkede den, må vi også tage afsked med den forestilling, at der i det endnu ikke helt udbyggede kloster nødvendigvis har været etableret en lukket gård til klosterets beboere ved indhegning af det område, der ifølge planerne senere skulle indrammes af klosterfirkantens stenbyggede fløje.

Det er interessant at sammenholde vor nye viden om faserne i byggeriet i klostrene med tidspunkterne for klostergrundlæggelser i Danmark, der i alt væsentligt samler sig om tre perioder. I den første, mellem ca. 1130-80, stiftedes de fleste herreklostre (benediktinere, cisterciensere, augustiner etc.), der blev sikret ved donationer af store mængder jordegods fra enten kronen, bisper eller private stormænd. I næste stiftelsesperiode, ca. 1225-70, var det næsten udelukkende tiggerordnerne, interessen samlede sig om. I de fleste byer blev der grundlagt grå- eller sortebrødreklostre, de fleste formentlig ved privat initiativ, idet både kongerne og bisperne i denne periode kun bistod i beskedent omfang. Målt

efter antallet af nye klostre er dette den mest omfattende stiftelsestid, men de samlede investeringer står næppe mål med, hvad der blev anvendt til herreklosterne i 1100-årene. Efter 1270 indtrådte der en stilstandsperiode, der varede helt til begyndelsen af 1400-årene. Men mellem 1410-1500 grundlagdes der atter et betydeligt antal klostre, næsten alle placeret i byer og oprettet ved kongeligt initiativ; de fleste tilhørte ordener, der var nye i Danmark (helligåndsoordenen, karmelittere, birgittinere). Det sidste kloster, der oprettedes i Danmark i den katolske tid, var Skt. Clara nonnekloster i Odense, stiftet af enkedronning Christine i 1521.

Man må formode, at tiggermunkeordenernes stærke fremmarch i 1200-årene var til skade for de gamle herreklostre, der mistede mange potentielle donationer, som i stedet gik til de mere inderlige nye religiøse bevægelser. Stagnationen i nye klostergrundlæggelser i 1300-årene skyldes næppe en svækkelse af religiøsiteten eller vigende interesse for klostervæsenet, men må snarest ses som endnu et vidnesbyrd om, at det var en tid med mange rystelser, præget af ufred, landbrugskrise, social turbulens og den sorte død. Set under ét var 1400-årene derimod øjensynligt en lykkelig tid for de danske klostre. Der blev mange flere af dem, og hvor vi fra skriftlige kilder har kendskab til klostrenes vilkår, kan vi se, at også de gamle klostre i denne periode øgede deres jordegods betydeligt ved gaver og testamentariske dispositioner. Og hvis den viden, vi kan uddrage af de arkæologiske undersøgelser, viser sig at være holdbare for et større antal klostre end dem, vi i dag har sikre resultater fra, behøver vi ikke at betænke os på at hævde, at det var i middelalderens sidste hundrede år, at de danske klostre havde deres blomstringstid, og at det først var på dette tidspunkt, de

udviklede sig til de store firefløjede anlæg, som de efter de oprindelige planer skulle være blevet til ved grundlæggelserne flere hundrede år tidligere.

For opklaringen af dette spørgsmål er det vigtigt, at man ved den kommende tids arkæologiske undersøgelser i klostrene lægger vægt på at søge at datere alle forekomster så godt som overhovedet muligt og på at fastlægge den indbyrdes kronologi mellem de forskellige bygningsafsnit med størst mulig sikkerhed. Ved at anvende de stratigrafiske udgravningsmetoder, der er gængse i dag, men som vore ældre forgængere inden for klosterarkæologien ikke kendte til, og ved at betjene os af de mange nye naturvidenskabelige dateringsmetoder, der nu er til rådighed, har vi gode kort på hånden. Det forpligter.

Et andet forhold, som det ville være interessant at få belyst ved nye arkæologiske udgravninger, er klosteranlæggenes virkelige udstrækning. Det er mange steder åbenbart, at det firefløjede anlæg nok var klosterets kerne, men at en række funktioner lå uden for denne. Det kunne f.eks. være abbedens eller priorens hus, gæstehuse, sygehuse, badstuer, stalde, ladegårde, forrådshuse og meget andet, og hertil kommer, at velhavende ældre mennesker byggede eller lejede huse i klosterets nærhed for mod betaling at nyde godt af klosterets pleje uden at være nødt til at give sig ind under klostertugten. I byerne vil det sjældent være muligt at grave sig frem til sikker viden om klosterkompleksernes fulde udstrækning; man vil kun undtagelsesvis kunne afgøre, om fundamenter, der findes uden for klosterets mure, stammer fra en bygning, der også har tilhørt klosteret. Ved de store landklostre, der lå alene og fjernt fra al anden bebyggelse, eksisterer dette problem ikke, og udgravninger i klosterområdet periferi er her en fascinerende forskningsopgave, som skulle kunne give gode og sik-

re resultater. Den er taget op på Øm og bør også prøves andre steder. Men den kræver store ressourcer og kan ikke løses fra dag til dag.

Et tredje spørgsmål gælder anvendelsen af de enkelte bygninger og rum i klosterne. Her er der som bekendt god vejledning at hente i de regler og sædvaner, som er blevet fulgt i de forskellige klosterordener, først og fremmest hos cistercienserne, der mest konsekvent overalt i Europa har indrettet deres klostre efter det samme næsten ubrydelige skema, som oprindeligt var udviklet af benediktinere, og som også har været normgivende for andre ordener. Men der findes variationer i mønsteret og mere end det, og ved udgravninger er det derfor vigtigt at foretage en omhyggelig opsamling og registrering af løsfund fra gulvlagen i de enkelte rum. Dette blev i sin tid forsømt ved udgravningerne på Æbelholt, hvad der siden har givet anledning til heftige diskussioner og megen uklarhed, som kunne være undgået ved lidt større omtænksomhed under arbejdet.

Det er naturligvis ikke altid, man kan fastslå anvendelsen af et rum ved hjælp af fundene i gulvet, og rummene eller bygningerne kan jo også have skiftet anvendelse både under og efter klostertiden. Når der f.eks. er fundet store mængder skår af drikkeglas mange steder i Øm, er det således ikke vidnesbyrd om drikfældighed hos munkene, men spor af klosterets påfølgende anvendelse som kongeligt jagtslot. Men når der i bestemte rum i nonneklostre findes større koncentrationer af synåle og fingerbøl i gulvlagen, kan man nogenlunde trygt gå ud fra, at nonnerne har siddet her med deres håndarbejder.

Småfundene er også interessante derved, at de giver glimt af dagliglivet blandt klosterets beboere, og som udgraver kan man ikke lade være med at tænke sit, når man i et kloster finder ting som spillebrikker

og fornemt bordudstyr eller i affaldslagene rigelige forekomster af ben af firfodede dyr, der ikke optræder på den tilladte menu for klosterfolk. Man skal dog passe på at beherske sin forargelse. I Øm var vi nærmest pinligt berørte på cistercienserordenens vegne, da vi i de principielt besiddelsesløse munkes klostergård fandt et påfaldende stort antal mønter. Forargelsen fortog sig først, da vi omsider erkendte, at klostergården først meget sent var blevet inddraget under klosterets klausur.

De fund, der påkalder sig størst interesse ved klosterudgravninger, vil næsten altid være gravene, og eksemplerne fra Øm og Æbelholt viser da også med al ønskelig tydelighed, hvor meget disse kan fortælle, ikke blot om klosterne og deres beboere, men i endnu højere grad om menneskene selv, om deres sundhedstilstand og om lægekunsten i middelalderen. Det er derfor værdifuldt, at der ved nogle af de senere års nødudgravninger er optaget et meget stort antal skeletter på klostergrunde, således især i gråbrødreklosterne i Svendborg og Aalborg samt ved sortebrødreklosteret i Ribe. Det er dog et stort problem, at der for tiden ikke er antropologisk kapacitet til at behandle det ofte overvældende store skeletmateriale, som tilmed skal konkurrere om antropologernes opmærksomhed med andre middelalderskeletter, der er udgravet i tomter af forlængst nedlagte kirkegårde, ved Skt. Jørgensgårde og på det seneste også i massegrave fra slagmarker. Der kan imidlertid være grund til at gøre opmærksom på, at fundene på klosterkirkegårdene ikke er helt uproblematisk kilder til statistisk bearbejdelse. De kan have en meget uensartet sammensætning, idet de foruden klosterets egne beboere også kan omfatte døde fra klosterets hospital og måske især velhavende mennesker, der har betalt klosteret for at få deres

begravelse her. Noget repræsentativt udsnit af den danske befolkning i middelalderen kan det ikke siges at være, og dette må – hvad det ikke altid bliver – tages i betragtning, når man underkaster skeletterne en statistisk behandling.

Konklusionen på denne artikel må være, at de

danske klostre er et yderst attraktivt arbejdsfelt for middelalderarkæologien. De er ikke flere, end at man kan overskue dem alle, og studiet af dem rummer en rigdom af facetter, der kan kaste nyt lys på mange sider af livet i middelalderen. Vi kan med fortrøstning se klosterarkæologiens fremtid i møde.

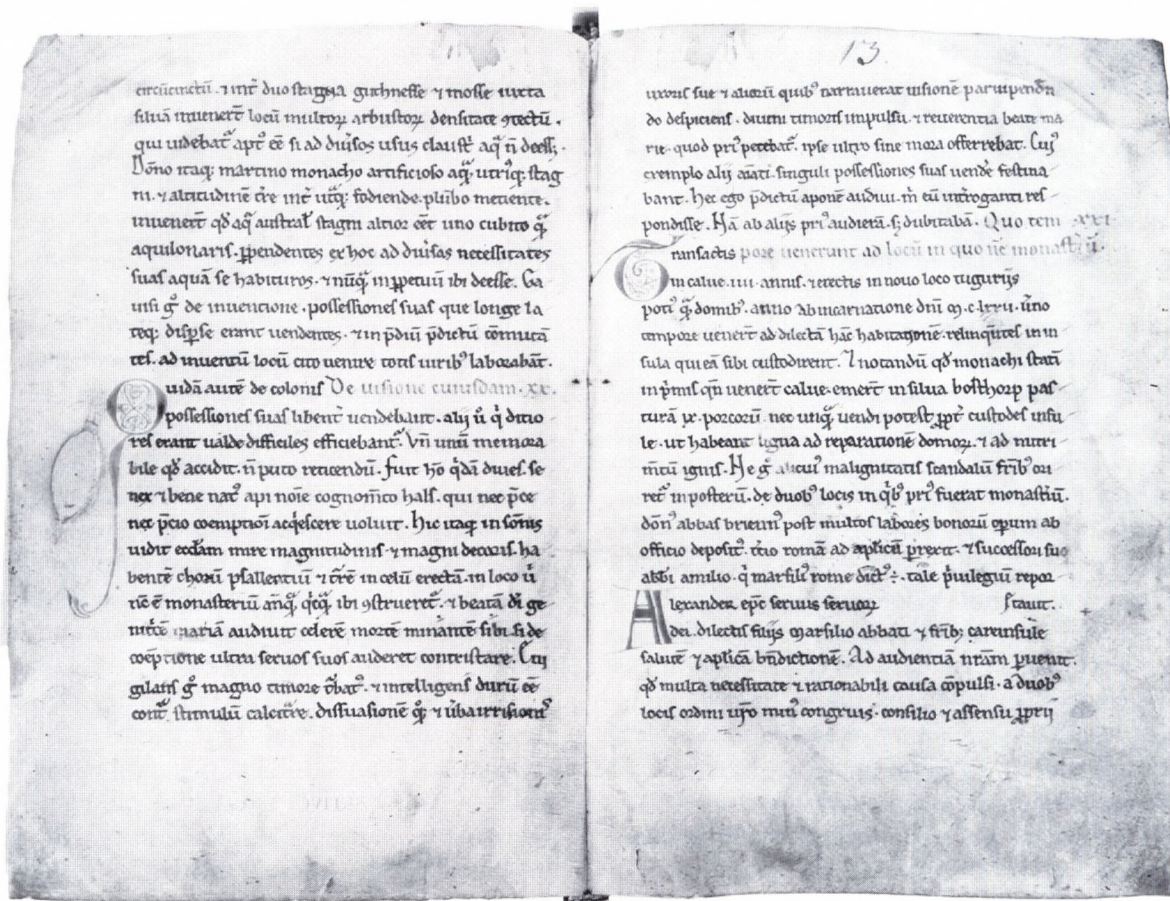

Fig. 11. Fra Øm Kloster er bevaret en krønike, som indgående beretter om klosterets første hundrede år. Oplysningerne her supplerer på vigtige punkter resultaterne fra de arkæologiske udgravninger. Foto: Det kgl. Bibliotek.

»bedre end det var tilforn«

Ring Klosters middelalderlige bygningshistorie

Af Jens Ingvordsen

1. Et vidnesbyrd

Lørdagen efter Skt. Lucie dag i året 1430 stod den velbårne mand Jens Andersen Kanne, i egenskab af forstander for det benediktinske nonnekloster Ring ved Skanderborg sø, foran Viborg landsting.¹ Med sig havde han bragt to breve, som han lod læse åbenbarligen inden fire stokke. Det ene brev var udstedt af borgmester og råd og ganske menighed i Horsens by, det andet af mange riddere og svende og gode bønder. Brevskabernes indhold kendes beklageligvis ikke, men hensigten med hr. Kannes handling kan der næppe herske tvivl om. Han agtede at tilbagevise en række vederstyggelige anklager, der af onde tunger var fremsat imod ham.

Hvisketidender lagde ham til, at han skulle have afbrændt bemeldte kloster, at han skulle have sat dele af klostrets jordegods i pant, og at han ydermere ej heller skikkede sig som det sig passede for en forstander for et hjem af klostergivne fruer. Tilvisse betænkelige beskyldninger. Brevene tykkes imidlertid at have godtgjort, at den omtalte ildsvåde og de andre viderværdige påstande ham med uret var blevet tillagt.

Forstander Jens Kanne lod sig dog ikke nøje med de tvende breves udsagn. Han begærede skudsmål og fik det i overvættets mål. Først af biskop Ulrik af Århus, der selv på et eller andet tidspunkt efter 1424 havde indsat Jens Kanne som prior og forstan-

der for de benediktinerfruers bolig i Ring. Biskopen kaldte forstanderen for uskyldig udi alle anklagepunkter. Ja, forstanderen skulle ligefrem have samme kloster og gods 'byggt og forbedret, bedre end det var tilforn, og havde sat til af sine egne Penge derpaa'.¹

Efter disse biskoppelige udtalelser trådte mange andre gode mænd, både præster og klerke, riddere og svende, bymænd og landmænd, frem på tinge, hvor de tildelte ham det ypperste vidnesbyrd. Fra barns ben af og til denne dag havde han levet som en retskaffen mand, og man vidste intet ondt at sige om hverken forstanderen eller dennes forældre. Klosterfruerne og bostedets tjenere takkede Kanne, thi han var klostret en tro og ærlig dannemand, som biskop Ulrik føjede til.

Landstingshører Thomas Wille, provst Morten af Viborg, prior Jens Bruun af Dueholm kloster, væbnerne Jens Juul, Iver Juul og Henning Mortensen, borgmestrene Niels Overgaard og Peter Rige af Viborg, foged Erik Jensen på Skjern, rådmændene Enevold (Matthisen), Niels (Jensen) og Jens Jensen af Viborg, samt skriver Laurids af Viborg, der alle er optegnet som ansvarlige for landstingsbrevet, sluttede op om dette skudsmål.

Forstander Jens Andersen Kanne var, efter udsagnene fra det Viborg landsting at bedømme, altså en sanddru og tro dannemand. Men havde han nu også

Fig. 1. At Ring kloster rummer lovende rester af det gamle benediktinske nonnekloster fremgår af dette billede fra 1972. Blot ved at flytte noget haln i avlsgårdens dastående nordfløj kunne man fotografere dette stykke fortrinligt bevarede munkestensmur fra tiden efter 1420'erne. Foto: M1-95, 1972.

Ring kloster bygget og forbedret, bedre end det var tilforn, som biskop Ulrik af Aarhus lagde ham til? Og hvordan så klostret monstro ud, før den røde hane gol over dets tage på et tidspunkt imellem ca. 1424 og ca. 1430? De arkæologiske undersøgelser på klosterstedet kan til en vis grad give svar på disse spørgsmål.

2. Arkæologiske udgravninger

Et lille indblik i Ring klostres stofflige udseende (fig. 1.) kan udledes af de dokumenterede materielle levn, samt den viden, som arkæologerne har erhvervet sig ved undersøgelser på klostertomten.² Det arkæologi-

ske materiale er blevet blottet under vidt forskellige forudsætninger, som røber sig ved et kvalitativt og kvantitativt noget uens dokumentationsmateriale, over mere end et halvt århundrede.

I årene 1933-35 fuldførte de to arkitekter Sven Fritz og Thorkild Ry-Andersen (fig. 2.) i alt 20 gravninger på klosterområdet. Deres snit³ berørte alle dele af klosterkomplekset med undtagelse af østfløjen. Der findes bevaret godt 100 skitseagtige tegninger, hvor dog kun et fåtal er målfaste, samt omkring 70 udgravningsfotografier.

Den nyoprettede Lærestol i Middelalder-arkæologi startede i 1972 afdelingens første, selvstændige udgravning, som strakte sig over fire uger, på Ring kloster.⁴ Denne undersøgelse var så vellykket og lovende, at den blev genoptaget året efter, hvor man ligeledes arbejdede i fire uger. Fra disse udgravninger haves der et fyldigt dokumentationsmateriale bestående af fotografier, tegninger, gravebøger foruden de arkæologiske fund.

Siden hen har Lærestolen, der i mellemtiden havde skiftet navn til Afdeling for middelalder-arkæologi, afholdt to øvelsesudgravninger på Ring kloster: 1983 (ét felt) og 1985 (to felter). Man valgte at placere de tre felter på steder, hvor man fra erfaringerne fra 1972-73 måtte regne med at kunne gøre spændende iagttagelser. Forventningerne blev til fulde indfriet. Af materiale herfra må nævnes de hjemtagne fund, fotografier, tegninger, gravebøger samt en udgravningsrapport⁵ for 1983-undersøgelsen.

3. Kronologi

En gennemgang⁶ i specialeøjemed af de indvundne resultater fra den samlede arkæologiske virksomhed på klostertomten forekommer med nogen rimelighed at kunne dokumentere fire væsensforskellige

Fig. 2. Arkitekterne Sven Fritz tv. og Thorhild Ry-Andersen th. fotograferet på Ring kloster i juni 1934. Foto: Fritz og Ry-Andersen 118, 1934.

aktivitetsfaser i anlægget Ring kloster. Indtil yderligere udgravnings- og forskningsarbejder afpasser den opstillede kronologi, bør de foreslåede start- og slutårstal i det her viste skema imidlertid tages med et passende forbehold.

Fase I	: ca. 1150-1260
Fase II	: ca. 1260-1300
Fase III	: ca. 1300-1424/30
Fase IIIa	: ca. 1360-1424/30
Fase IV	: ca. 1424/30-1650
Fase IVa	: ca. 1490-1650

4. Aktivitetsfase I ca. 1150-1260

Tidspunktet for klostrets grundlæggelse kan ikke endegyldigt fastsættes. Det første årstal, der forekommer i forbindelse med Ring kloster, er den 14. november 1203, da biskop Peder Vognsen af Århus overdrager en lang række besiddelser til stiftskirken

Skt. Clemens i Århus.⁷ I det bemeldte aktstykke optræder der nemlig blandt medunderskriverne en Nicolaus de Rind. Dette dokument, knyttet til en del mere eller mindre løst funderede hypoteser,⁸ har medført, at jeg andetsteds har forsøgt at indkredse stiftelsestidspunktet til ca. 1150-70.

Fra denne klostrets første aktivitetsfase har man kun kendskab til et fåtal af jordfaste bygningsrester, samt en hel del granitkvadre m.m. indmuret i det senere gårdanlæg, opstabet ved søbredden og åen, eller fundet under de arkæologiske udgravninger.

Ingen af de nedenfor omtalte levn behøver nødvendigvis at hidrøre fra 1100-årene.

Sydfløj

Kirken, der vist kun kan have stået som sydfløj, har været en kvaderstenskirke af den solide, østjyske slags. Bygningen har rejst sig fra en sokkel med svagt hulet skråkantprofil, hvor der mod øst må have stået mindst én apside, hvilket krumhugne sokkelsten bærer vidnesbyrd om.⁹ Fragmenter af par søjleskaffer tyder på et indgangsparti flankeret af næsten fritstående søjler. En skulptureret tympanon, hvis motivbillede ikke er let at udrede, har prydet dette parti. Gavlfeltet kan ikke tidsfæstes nærmere end til årene omkring 1200 med en bred margen til begge sider.¹⁰ Om kirkefløjens indre udseende kan der kun henvises til en med sildebensmønster behugget granitsten, der troligen er at se som en kragsten fra en triumfbue.¹¹ Kirken kan næppe dateres nærmere end til ca. 1200.

Nordfløj

I det område af klostertomten, der regnes til nordfløjen, har jeg forsøgsvis rekonstrueret to bygninger. Der er her blevet fremgravet flere fundamentsrester

og begravelser. Fundamentsresterne er forsøgt tolket som levn fra to bygninger. Et par syldstensfundamenter, der i 1983 blev iagttaget i felt S/M8, kan have understøttet en let bygning af træ eller bindingsværk. Det ene fragment, *SCL* (fig. 3.), kan repræsentere det nordvestligste hjørne af en østvest anlagt bygning. Det andet fragment *SCN*, antageligt orienteret nordsyd, hører stratigrafisk sammen med *SCL*, men befinder sig dog ca. 3-4 m. længere mod syd. Omkring *SCL* er senere aflejret et lag, hvis allerøverste del bl.a. afgav en Valdemar Sejr rigsmønt.

Længere mod øst, under det senere hus A, er ligeledes to stenforekomster blevet tilskrevet denne fase. *UAB* (fig. 4.) står i mindst to skifter natursten og forløber i retning østvest over ca. 3 m. Niveau- og orienteringsmæssigt er der ypperlig harmoni med fundamentsresterne *SCL*, ca. 12 m. mod vest. En anden stenforekomst, kaldet *UU*, længere mod øst strækker sig over ca. 2 m. i nordsydlig retning. Hvor de to stenforekomster i felt S/M8 tykkes syldstensprægede, virker resterne i felt U mere solide, og der er vel tale om regelrette kampestensfundamenter, som må have understøttet en forholdsvis tung bygning, rejst i frådsten, kamp eller kanhænde tegl. De to således rekonstruerede, men meget hypotetiske bygninger befinder sig på selvsamme østvest gående akse.

Dateringsmæssigt synes begge bygninger at høre til omkring midten af den her foreslåede tidsramme, dvs. omkring år 1200 eller noget op i 1200-årene.

Omtrent 16 m. længere mod vest i Fritz og Ry-Andersens snit VII, der dækker den vestligste del af nordfløjen, er der blevet foretaget begravelser i murede grave. I dette snit fandt udgraverne 6 andre begravelser, bl.a. grav VII-H (fig. 5.). Denne grav ses med det nordøstlige hjørne overlejret af fundamenterne til nordfløjens sydmur i fase IV. Grav VII-M er

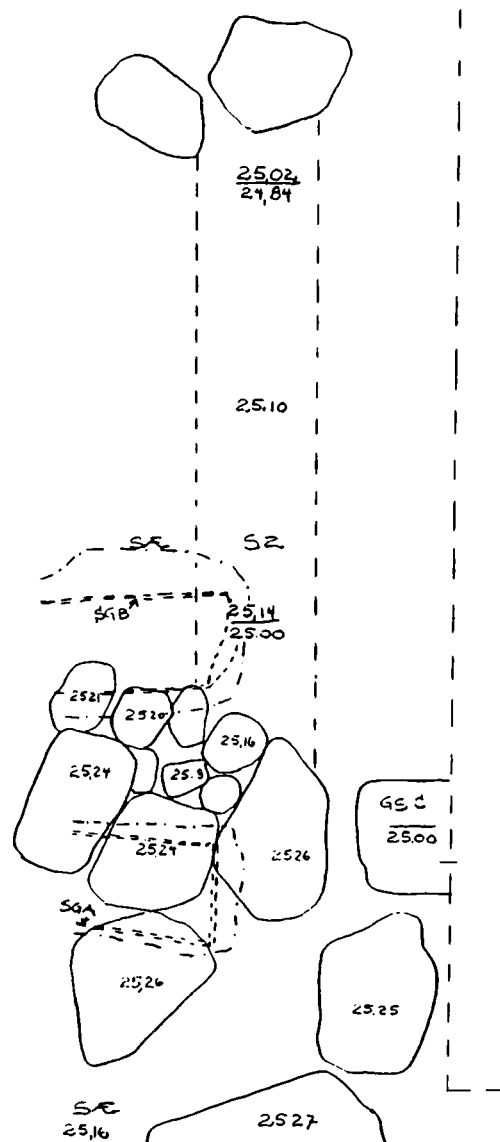

Fig. 3. Fundament *SCL*, fase I, blev opdaget under gravene GSA-B, fase III. Nordfløjen, felt M8/S. Tegning: Søren Gottfred Petersen 1983.

Fig. 4. Felt U set fra vest. I feltets nordprofil anes i midten UAB, fase I. Øst herfor ses de to øverste teglgulve UJA over UKA, fase III. To genanvendte granitkvadre i baggrunden udgør en del af husets østmur, fase III. I forgrunden ses nordfløjens syd-mur, fase IV, der stopper her af hensyn til husets vestmur, fase III. Foto: M1-127, 1973.

Fig. 5. Den murede grav VII-II, fase I, overlejres af nordfløjens sydmur, fase IV. Snit VII set fra syd. Foto: Fritz og Ry-Andersen 105, 1934.

en af munkesten opbygget trapezoid grav med indvendigt anlagt hovedrum. Den murede grav dateres som type traditionelt til før ca. 1250, men ifølge en grundig gennemgang¹² af middelalderens grave og gravskikke er det ikke så enkelt endda. Skelettet lå imidlertid placeret med armene ned langs siden, hvilken armstilling var fremherskende i begravelser frem til ca. 1250.

5. Aktivitetsfase II ca. 1260-1300

Til denne anden fase er der henført i alt 18 stolpehuller i øst- og nordfløjen,¹³ samt en stenpikning og kanhænde et stolpehul i klostergårdens nordvestlige hjørne.

Østfløj

I østfløjen kan de til denne fase tilskrevne syv stolpehuller JO-JV-JX-JY i felt J, WQ-WR i felt W, samt B'S i felt B', inddeles i tre sideløbende, nordsydligt orienterede rækker og således skabe en mulighed for at rekonstruere en østfløj. Tværmålet af de fladbundede stolpehuller varierer mellem ca. 0,29 og 0,46 m.

Stolpehullet WQ afgav en Christoffer I mønt, slået i Roskilde i årene mellem 1252 og 1259. Skårmateriallet fra stolpehullerne JV-JX-JY, i alt 37 sideskår, hvoraf de tre var med grønglaseret, én med rødbrunglaseret og én med gulbrunglaseret yderside, hidrører fra sidste halvdel af 1200-årene.

Afstanden mellem stolpehul JV og B'S er ca. 15 m. De øvrige tre stolpehuller i felt J ligger placeret i øst-vestlig retning, øst for akse JV-B'S. Afstanden mellem JV og JX-JY er ca. 2 m., mellem JX-JY og JO omkring 3,1 m. Stolpehullerne i felt W befinder sig på selvsamme nordsydgående akse som stolpehul JO, dog godt 13 m. længere mod syd.

Disse stolpehuller fortolker jeg som værende de sparsomme rester af en nordvestligt orienteret træfløj. Denne bygnings østmur har fundet støtte i stolpehullerne JO-WQ-WR, mens vestmuren anvender stolpehullerne JX-JY ca. 3,1 m. længere mod vest. Ind mod klostergården har der stået en korsgang, båret af stolper i JV-B'S.

Østfløjen har i så fald været mindst 28 m. lang, men kan have nået længden ca. 32 m., der er afstanden fra felt W til den østvest gående stolpehullsrække tilhørende nordfløjen. Fløjen har haft svære, jordgravede stolper, hvor mellemrummene vel har været udfyldt med en lerklinet fletværksvæg. Taget har tro- ligen været oplagt i strå eller spån.

Korsgangens bredde har været omkring 2 m., hvor selve fløjen kun har været ca. 3,1 m. bred, hvilket forekommer noget smal. Kan stolpehullerne JO-WQ-WR måske have understøttet en midtås, delende fløjen op i to skibe?

Nordfløj

Nordfløjen i denne aktivitetsfase dannes af stolpehullerne LU i felt L, MN i felt M, SO-SÅ-SN-SP i felt

S (fig. 6.), og TO-TS-TT-TV-TX i felt T. Den østvest gående strækning, der dækkes af disse fire felter, er ca. 15 m. Diameteren af de enkelte stolpehuller veksler mellem ca. 0,26 og 0,42 m., alle var de åbenbart af fladbundet form. Deres indbyrdes afstand varierer mellem ca. 0,8 og 1,1 m. De 11 stolpehuller repræsenterer en østvest gående funktion, og skal ses som rester af et vægforløb, der har båret en let tømmerkonstruktion. Længere nordpå er der i det af den senere nordfløj optagne område intetsteds fundet andre stolpehuller eller jordfaste levn, der kan henføres til denne fase.

Foreløbigt antages det, at denne stolpehulsrække markerer en korsgangsmur på sydsiden af en nordfløj. Dersom de fra østfløjen kendte dimensioner uden videre kan overføres til nordfløjen, er denne fløjs syd- og nordmure da skjult under, eller blevet slettet af de massive fundamenter fra aktivitetsfase IV. De 11 stolpehuller dækker en strækning på højest 15 m., men rækken har vel fortsat længere mod øst for at opnå forbindelse med østfløjens sydfrakommende korsgangsmur. Længden af nordfløjens korsgang når da godt 18 m. Mod vest kan udstrækningen ikke fastlægges. Fløjen har vel haft jordgravede stolper med vægge af lerklinet fletværk.

Dateringen af denne nordfløj kan kun blive foreløbig. Fløjen menes rejst engang i 1250'erne, kanhænde i 1260'erne i overensstemmelse med østfløjen.

Gårdsplads

Der hersker tvesind, om et stolpehul CX i felt C hører denne fase eller den foregående til. Hvis det kan tælles blandt aktiviteterne i denne fase II, må stolpehullet¹¹ være lidt yngre end en stenpikning i samme felt, og det kan i så fald muligvis være levn fra

Fig. 6. Stolpehullet SN, fase II, i snit tilstand. Tv. syldstensrækken SM, fase III, th. nordfløjens sydmur, fase IV. Foto: M8-5, 1983.

en korsgangsmur til en vestfløj af samme udseende som øst- og nordfløjen.

Den omtalt stenpikning *CL*, der fastholdes af overljrende lag med en Erik Menved mønt, i felt C kan man opfatte som en stenbrolægning i korsgangen til en vestfløj, under forudsætning af at stolpehullet *CX* tilhører denne fase. Ifald stenpikningen er alene om at repræsentere klostergården i denne fase, må man se den som en brolægning på selve gårdspladsen, hvis den da ikke skal tolkes som et gulv inde i en ellers ubekendt vestfløj.

Bygningerne i aktivitetsfase II sløjfes omkring år 1300. Årsagen hertil kan være den, at jordgravne stolper sjældent holder ret meget mere end ca. 50

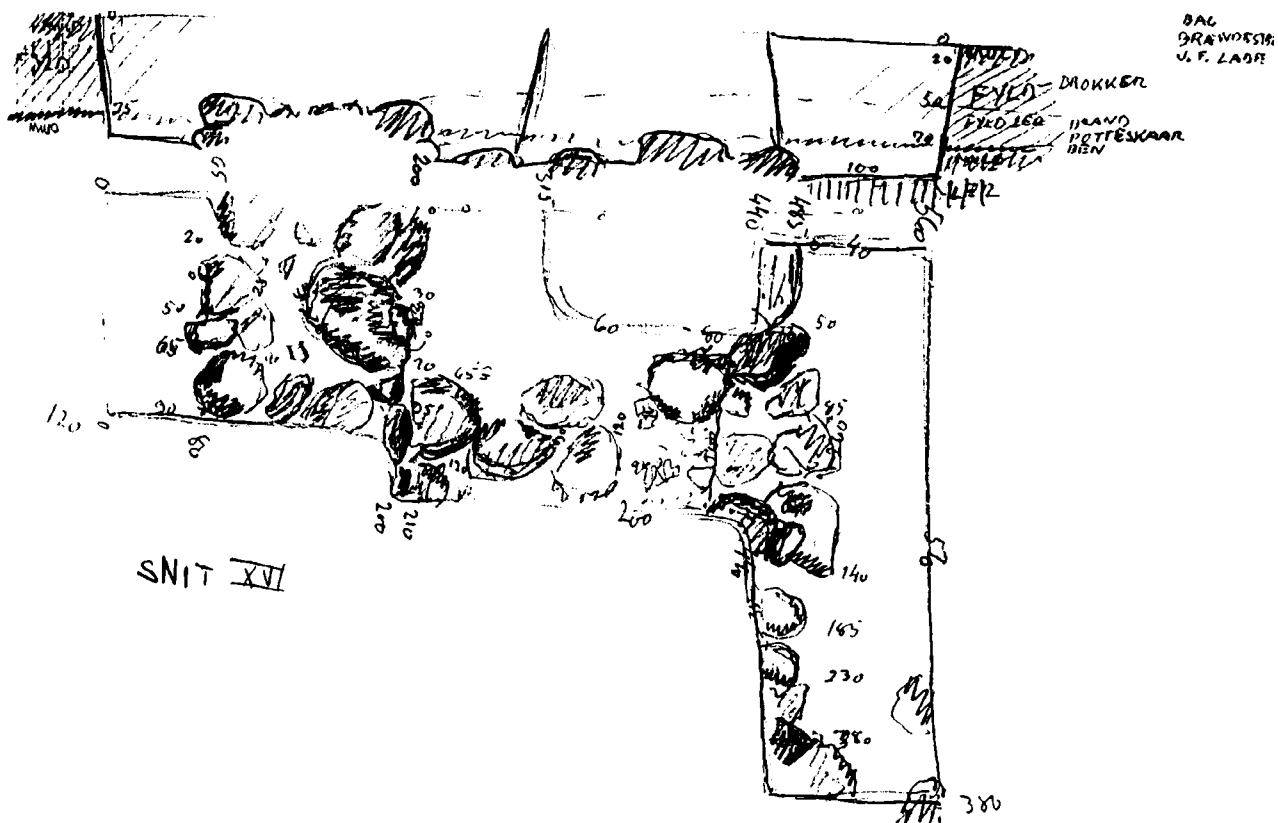

Fig. 7. Vestfløjens vestmur fra fase IV gennemskærer den ældre vestfløjs sydmur fra fase III. Nord nedad. Tegning: Fritz og Ry-Andersen 1934.

år, inden de bliver gennemrødne ved jordoverfladen. Jordbunden i Ring kloster er netop meget vædefuld. Et brandlag i felt B' lader dog ane, at i al fald østfløjen kan være gået til grunde ved en ildsvåde.

6. Aktivitetsfase III ca. 1300-1424/30

En gruppe syldstensrækker og fuldgode kampestensfundamenter, samt enkelte nedbrydningslag, er blevet henført til denne fase.¹⁵ Der er karrige tegn på,

at kirken, hvortil der i denne fase kun er plads i sydfløjen, har været genstand for ombygningsarbejder eller reparationer. Omfanget af disse arbejder kendes imidlertid ikke på grund af de mangfoldige afgravninger og påfyldninger i forbindelse med teglstenskirkens rejsning i fase IV, men enkelte granitkvadere kan være blevet udskiftet med f.eks. teglsten. Under alle omstændigheder ses der to granitkvadere brugt i fundamenterne til det nedenfor omtalte hus

A, se fig. 4. Enkelte tegllag, som ZM i felt Z, antyder også dette.

Vestfløj

Til denne fase er tilskrevet forekomsterne *XVI-H* og *XVI-J* i snit XVI (fig. 7.) samt *XO* i felt X. De to syldstenslignende stenrækker i Fritz og Ry-Andersens snit XVI må udgøre resterne af en bygnings sydvesthjørne. Stenrækkerne er så spinkle, at de antageligt har båret en let bygning, enten en regelret træfløj eller en bindingsbygning, med orienteringen nordsyd. Det nordsyd gående forløb af syldstensrækken *XVI-J* forekommer at afvige noget fra det senere teglstensanlæg i fase IV, men stemmer mere overens med en sigtelinie nordsyd gennem det ligeledes spinkle fundament *XO* i felt X.

De dybtliggende, nordsyd orienterede, flade natursten *XO* hviler i niveau 25,53-25,55, hvilket er i overensstemmelse med syldstensrækkerne i snit XVI. Syldstensrækken *XO* overlejres af et regulært brandlag, ganske som tilfældet var med *XVI-H* og *XVI-J*. Fund fra dette brandlag i felt X er ikke yngre end ca. 1300.

De sparsomme spor tolkes som visende en nordsyd orienteret træfløj opført ca. 1300. Vestmuren ser jeg som havende anvendt syld *XVI-J* som støtte, mens sydmuren har stået på *XVI-H* og østmuren på *XO*. Bygningens bredde har da været ca. 11 m., mens længden har oversteget ca. 20 m., der er mellemrummet mellem snit XVI og felt X. Ifald nordfløjen har haft kontakt med denne vestfløj, må vestfløjens længde have været ca. 31 m. Bygningen er gået til grunde ved en særdeles voldsom brand, der afspejler sig ved det ca. 0,15 m. kraftige brandlag XM i felt X og brandlagene XV-E i snit XV, XVI-D i snit XVI, og det ca. 0,1 m. tykke lag XVII-F i snit XVII.

Nordfløj

I nordfløjen indledes aktivitetsfase III med fjernel-sen af den ældre træfløj, hvorefter der udlægges en stensyld, se fig. 6., til en anden træfløj. Denne ca. 0,5-0,6 m. brede syldstensrække kendes som forekomsterne *ON* i felt O, *LR* i felt L, *SM* i felt S, og *TP* i felt T. Sammenlagt dækker disse fem felter en østvest gående strækning på godt 26 m. Deres format taget i betragtning har syldstenene understøttet en let tømmerkonstruktion, vel med stolpe og dok på sylden, muligvis adskilt af en fodrem. Væggene har nok været bindingsværk med ler- eller tegltavl.

I felt N er stenforekomsten *NJ* tillagt denne fase.¹⁶ Der er næppe bevaret mere end ca. 0,6 m. af denne nordsyd gående stenrække, som skal søges omtrent 3 m. nord for den østvest gående stenrække *ON* til *TP*. Et muligt videre forløb mod syd skæres af fundamenter fra fase IV. Længere mod vest er i felt B stenforekomsten *BQ* ligeledes regnet som en aktivitet i fase III. Sylden, der er stærkt ildskørnet og omgivet og overlejret af brandlag, er placeret nordsyd over ca. 0,75 m., mens bredden er bare 0,2-0,3 m. Syldstensrækkerne *NJ-BQ* må ud fra deres liden størrelse have understøttet en skillemur i denne nordfløj.

Alle disse forekomster ses som rester af en træfløj. Længden af fløjen kan godt trækkes yderligere ca. 4 m. mod øst til det nordsyd anlagte hus A, der omtales nedenfor. Den østvest gående syldstensrække må hidrøre fra korsgangen. En ruminddeling kan til dels bestemmes. Østrummet har strakt sig fra hus A til syldstensrækken *NJ*, hvilket er ca. 14 m. Det næste rum, mellem syld *NJ* og *BQ*, har været ca. 11,5 m. langt. Vestover fra felt B har der været et tredie rum, hvis udstrækning ikke kan fastlægges.

I det østligste rum har gulvet hist og her været dækket af stenpikningerne *SBH-SBJ*.¹⁷ Lige syd for

Fig. 8. Nordfløjens nordmur fra fase IV overlejrer en bageovn SBB fra fase III. Set fra vest. Foto: M8-14, 1983.

stenpikning SBH har man foretaget fire begravelser GSA-D, der er taget ca. 0,25-0,30 m. ned under stenbrolægningens niveau. Under gravene befinder fundament SCL sig, se fig. 3.

Et enkelt stolpehul SBK er henført til denne aktivitetsfase. Det rækker ned gennem begravelsen GSB, men er selv lidt ældre end stenpikning SBH. Det kan godt være et stilladshul, anlagt i forbindelse med rejsningen af nordfløjens tagværker.

Nordligst i felt S/M8 er en fragmenteret bageovn SBB (fig. 8.) tilskrevet denne fase. Hvis denne ovn, der har indfyring fra øst, har været uden for selve nordfløjen, kan bredden af fløjen ikke have overstegget ca. 8 m. Derimod har bredden været over 12 m., hvis bageovnen helt har været indendørs.

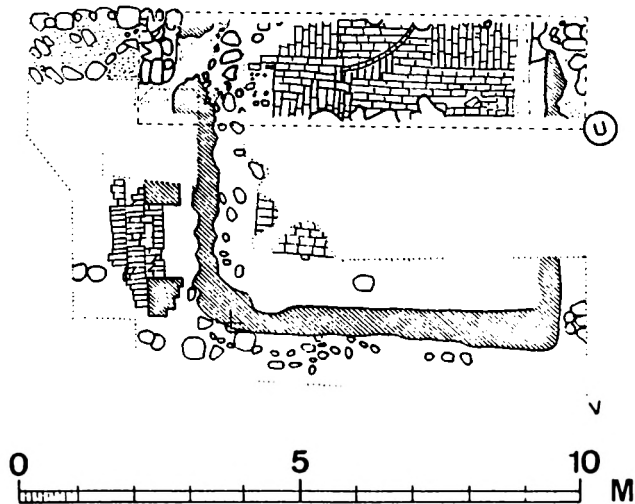

Fig. 9. Den sydlige del af hus A med trappenedgang tv., fase III. Øverst tv. nordfløjens syd mur, fase IV. Snit V og felt U. Tegning: Mogens Vedso 1974.

Dateringen af denne nordfløj er sat til ca. 1300. Sylden i felt M er blevet tidsbestemt til ca. 1300 på grund af stenenes binding til et omgivende jordlag med keramik og især en Erik Menved mønt fra 1286-1319. Denne syld er nemlig lidt ældre end bemeldte jordlag. Keramikken nær syld ON er ligervis fra ca. 1300 eller i al fald fra begyndelsen af det pågældende århundrede. Syldstensrækken SM er, sammen med de fire begravelser, nedgravet fra lag SJ. I grav GSA fandtes en Erik Klipping mønt sammen med kuglepotteskår.

Hus A og B

I selve nordøsthjørnet ligger resterne af hus A (fig. 9.). Dets fundamenter, der kendes fra snit V og XX, samt fra felt U og A', er så kraftfulde, at de må have båret et teglstenshus, der har været forsynet med

kælderrum. Vestmuren har gjort brug af fundamentene *USA'AJ-V-B*, hvor østmuren har stået på *UT* og muligvis på dele af *XX-A* og *XX-N*. Bredden af dette hus A kan da højst have været omkring 8 m., jævnfør fig. 4. Sydmuren har rejst sig fra fundament *V-B*, mens en nordmur ikke er blevet stedfæstet. Længden har da oversteget ca. 13 m. Hvis nordmuren skal eftersøges tæt ved skråningen ned til den nuværende have, kan længden ikke have været over ca. 21 m.

Gulvet i kælderen har været dækket af to teglgulve: *UPA*, der er lagt omkring år 1300, samt *V-M*. Nedgangen til denne kælder er sket på vestsiden af huset ved hjælp af teglstenstrappen *V-C* (fig. 10.). Et fundament som *XX-E* ansues indtil videre som en øst-vest gående skillemur. Det medfører i givet fald, at den søndre del af hus A har haft en ca. 8 m. lang kælder. Teglgulvet *UKA*, der ligger lige over guld *UPA*, hører rimeligvis også denne fase til. Det må være anlagt engang i første halvdel af 1300-årene for at stoppe indtrængende fugt i kælderen.¹⁸

Kampestensfundamentet *B'P* (fig. 11.) udgør det sydvestlige hjørne af en bygning, der må have været anlagt østvest. Denne bygning, der kaldes hus B, må mod nord til dels have haft fælles mur med hus A's sydmur. Vestmuren har, uvidst af hvilken grund, været trukket noget længere mod øst end hus A's vestmur. Også dette hus må have været forsynet med kælder. De ved det kraftige fundament fundne teglsten betyder, at hus B tillige har været et teglstenshus. Bredden kan ikke have oversteget ca. 4 m., mens længden, hvoraf der blev iagttaget ca. 2 m., er aldeles ukendt. Huset er antageligt jævnaldrende med, eller lidt yngre end hus A, og kan som hus A have tjent som embedsbolig. Hvor hus A blev indlemmet i det senmiddelalderlige klosterkompleks, er det lidt usikkert, hvorvidt hus B blev genopbygget

Fig. 10. Teglstenstrappen leder ned til kælderen under hus A, fase III. Snit V set fra øst. Foto: Fritz og Ry-Andersen 93, 1934.

Fig. 11. Det sydvestlige hjørnefundament til hus B, fase III, set fra syd. Felt B' set fra syd. Foto SBM 24/85-7, 1985.

Fig. 12. Fundament JQ fra fase IV er anlagt midt imellem fase III-fundamenterne JAE th. i profilen og JAF tv., der har båret østfløjens korsgangsmur og vestmur. Felt J set fra nordøst. Foto: M1-54, 1972.

eller helt sløjfet. Hvis felt B' var blevet ført mindre end 2 m. længere mod øst, ville man kunne have konstateret om hus B's sydmur her var blevet skåret af den sydfra kommende østmur fra den senmiddelalderlige østfløj i fase IV.

Denne del af klosterhjørnet har været et helstøbt anlæg. Den mere end 26 m. lange nordfløj, med korsgang, har været inddelt i mindst tre rum. Det er desuagtet brydsomt at bestemme disse rums virke. Bageovnen i det østligste rum antyder dog stærkt, at køkkenregionen, med køkken, bryggers og bagers, kan have været placeret i denne fløj. Et køkken i dette område kunne nemt levere de færdige retter til nonnernes refektorium, måske anlagt i den nordlige

del af vestfløjen eller i nordfløjens vestligste rum, eller til husene A og B. Dog virker det immervæk forunderligt med de fire begravelser i dette rum. I klostersammenhænge er man fortrolig med begravelser i kirke og korsgange, men i køkkenafdelingen?

Hus A har været et velbygget stenhus, antageligt i to stokværk og med fuld kælder. Man kan godt forestille sig, at dette hus og/eller hus B har været tjenestebolig for prioren og/eller priorinden.

Østfløj

Også en ny østfløj anlægges. Til erstatning for den forrige fases stolpehuller bredes der nu en ca. 0,5-0,6 m. bred stensyld ud, der kendes fra felt J og B'. Syldstensrækkerne JAE og B'R ligger på den samme nordsyd gående akse i en afstand af ca. 15,5 m. Moksen 2,5 m. øst for forekomst JAE er stenrækken JAF blevet udskilt fra fundament JQ fra fase IV (fig. 12.). Længere mod øst er der en mangel på bygningslevn tilskrevet denne fase.

Med blikket rettet mod nordfløjens syldstensrækker er disse forekomster her i østfløjen blevet tidsfæstet til ca. 1300.

Det menes, at syldstenene JAE og B'R har båret en korsgangsmur af træ, hvor selve fløjens østmur da kan have fundet støtte på JAF. Denne korsgangssyld må have haft forbindelse til nordfløjens korsgang, længden kan i så fald øges til ca. 21 m, og udstrækkes til ca. 33,4 m., der er afstanden fra nordfløjens korsgang til sydfløjen.

Østfløjens bredde er ukendt. Gulvet i denne fløj har, i af fald i felt J, været tegllagt. Disse gulve har gi-

Fig. 13. Nordfløjen, felt S tv. og felt T th., set fra sydøst. Fra syd mod nord ses her korsgangens fundament fase IV; stensylden fase III og nordfløjens sydmur fase IV. I felt T ses stenpikningen TN skåret af den senere anlagte nordfløjs sydmur. Foto: M1-110, 1973.

vetvis været at finde indendørs, hvorfor bredden af østfløjen må have overstegit ca. 4,5 m. En syld til en vestmur er ikke blevet identificeret. Hvis man hævder, at fundamenterne til en vestmur er blevet slettet i aktivitetsfase IV, kan bredden nå de 6,5 m. Selve fløjens vestmur kan da have nået ca. 28 m. Gulvet i den sydlige del af østfløjen har været af hårdtstampet ler, repræsenteret ved gulvet WD.

Da der øst for syldstensrækken *JA* ses rester af et teglgulv, må der kunne findes en syld til fløjens vestmur. Teglgulv *JL*, som var dækket af et regulært brandlag *JL*, der bl.a. afgav en borgerkrigsmønt og to forkullede bræddestumper, og velsagtens brandlag *JP*, umuliggør en teori om, at der ikke har været nogen regelret østfløj, men ikkun en korsgangsmur til aflukning af klostergården.

De bærende stolper i denne fløj må have hvilet på syldstenene måske med en fodrem som mellemlid. Væggene har nok været fletværk eller gedigent bindingsværk med lertavl, taget muligvis oplagt i tagrør eller strå.

Bygningerne i denne fase raseredes af den voldsomme brand, der hjemsøgte hele klosteranlægget hen imod slutningen af 1420'erne. Overalt findes der beviser på denne ildsvåde i form af regulære brandlag, ildskørnede tegl- og natursten, forkullede planker, sodet keramik, smeltede metalgenstande, fragmenter af lerklining med tydelig aftryk af strå, men også vinduessprosser af bly og dele af rudeglas med talrige spor af bemaling.

7. Aktivitetsfase IIIa ca. 1360-1424/30

Der er egentlig blot tale om en underinddeling af fase III. I felt T i nordfløjen anlægges der en stenpikning *TN*, der har givet adgang fra klostergården gennem korsgangen til nordfløjens østligste rum (fig.

13.). Det er dog ikke nemt at forklare en stenpikning netop på dette sted.

Andre forekomster er, med nogen tøven, henregnet til denne fase. Det øverste teglgulv *UJA*, jævnfør fig. 4 og 9, i hus A synes anlagt på grund af den stigende vandstand i Skanderborg sø i denne periode.¹⁸ En række teglsten, hvoraf visse var glaserede, i et brokkelag i felt B i nordfløjen er blevet dateret til ca. 1330-1390, men kan godt være ældre. Ligeledes ses en teglføremkomst i felt L at være en del ældre end ca. 1424-30, det magiske skæringspunkt for starten på aktivitetsfase IV. Spredt over hele klosteromtens er der fremgravet teglbrokker og lag ældre end branden. Disse fund kan stamme fra opførelsen af husene A og B, bageovnen i felt S, fra fløjenes tegltavl, eller fra allehånde reparationer.

8. Aktivitetsfase IV ca. 1424/30-1490

Efter branden indledes der med denne hovedfase en helt ny epoke i Ring klostres bygningshistorie.

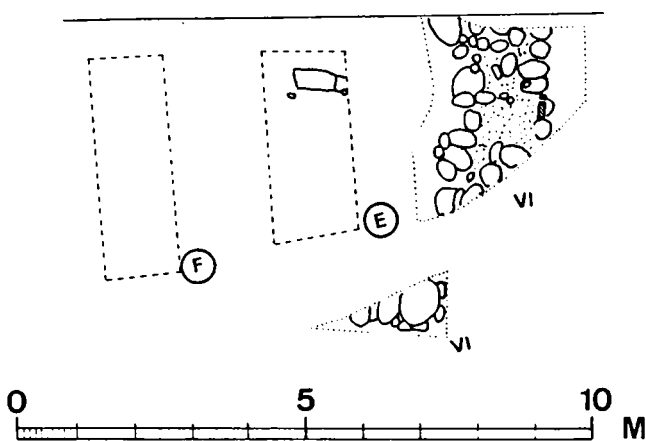

Fig. 14. Sydfløjens snit VI, der indeholder dele af kirkens østafslutning fra fase IV, og felt E-F. Tegning: Mogens Vadsø 1974.

For første gang er der nu tale om et egentligt klosteranlæg opbygget aldeles i munkesten. Flertallet af de fundne teglsten er uglaserede. En stor del er dog imidlertid glaserede, oftest i grågrønne, brunlige og sorte nuancer. Også så glaserede tagtegl kendes.

Sydfløj

Sydfløjen rummede klostrets kirke. Fløjens ydre bredde har været ca. 8,5 m., hvor den indre bredde næppe kan have oversteget ca. 6,5 m., et noget smalt rum. Længden er blevet sat til ca. 34,5 m. Oprindeligt har det gotiske langhus haft en ret afsluttet korgavl, men senere i denne fase, eller måske i den næstkommende, kan gavlen godt være blevet ombygget til et trekantet korafslutning. Fløjen har vel stået i to stokværk. Kirkerummets indre udseende er ukendt, men enkeltstående fund af ribbesten m.m., samt glasskår, af og til dekorerede med blomstermotiver, viser dog noget om udsmykningen.

Selve fløjens østafslutning (fig. 14.) er til dels usikker. Der er noget 'galt' med fundamentene *RS*-*YC*-*ZD*-*AF*, der tykkes at repræsentere korets nordmur.¹⁹ Af disse fire fundamenter minder de tre meget om hinanden, hvorimod *YC* er lagt med noget mindre sten. Det virker besynderligt, at *YC* og *AF*, der ligger nordsyd for hinanden, stopper et videre forløb mod øst på nøjagtigt den samme nordsyd gående akse. Imellem de to feltkanter er der blot 1 m. Ligger der flere byggefaser skjult her, end f.eks. oldsagsmaterialet lader antyde? Ser man her resterne af en korbygning? Fundament *RS* og *ZD* repræsenterer fløjens nordmur. Har denne mur så foretaget et vinkelret knæk mod syd for at få kontakt med fundament *AF*? *AF* kunne da være nordmuren til et oprindeligt smallere kor fra slutningen af 1420'erne. Denne planløsning kan så være blevet ændret før el-

ler efter kirken stod færdig, så bygningen fremstod som et rent gotisk langhus med kor og skib ud i ét.

Visse fundamentsrester i snit VI peger endog på en helt tredje mulighed anbelangende østafslutningen. Fundament *VI-C*, der blev fremgravet syd for det nuværende hovedgænge, men også fundament *VI-A* synes at pege i retning af en trekantet østafslutning.

Fløjens sydmur blev erkendt i snit VI-IX-XIX og i felt H-I, mens nordmuren kendes fra felt R-Y-Z-Æ. Fundament *VI-A* i snit VI har understøttet en del af østmuren, mens vestmuren, der delvis er identisk med tårnets østmur, blev fremgravet i Fritz og Ry-Andersens to snit XIX og X.

Mod vest har der stået et noget bredere tårn, der i grundplan har målt ca. 10 × 11,2 m. Tårnbygningens sydmur kendes fra snit XIX, vestmuren fra snit XI-XVIII, og nordmuren fra snit XI. I gulvet er der fundet flere begravelser. De fremgravede, østvest orienterede fundamenter i snit XIX antyder, at tårnets sydmur ikke forløber parallelt med fløjens sydmur, men at denne nærmere er orienteret sydvest-nordøst. Som tårnets nordøsthjørne ses på rekonstruktionstegningerne harmonerer dette ikke for godt med selve sydfløjens nordmur. Skæve vinkler har åbenbart ikke voldt bygmestrene det store hovedbrud.

Tårnbygningen kan udmærket have indeholdt tre stokværk. Første stokværk med indgang udefra for lægfolk, da klosterkirken sandsynligvis tillige har fungeret som sognekirke. Andet stokværk med adgang fra vestfløjens andet stokværk, så nonneflokkene kunne komme til deres galleri enten her i tårnet eller i skibets andet stokværk. Tredie stokværk med kirkeklokkerne.

Nord for kirkefløjen har der været opført en muret korsgang, der har haft en bredde på ca. 2,5 m. Et fun-

dament²⁰ til denne gang blev erkendt i felt R. Området nord for korsgangen har stedvis været dækket af en stenpikning, der ligeledes blev set i felt R.

I denne fase har kirken antageligt været helt teglbygget. Kvaderstenskirken må være blevet nedbrudt, idet en del kvadre er blevet fundet brugt som bygningsmateriale i diverse fundamenter fra denne hovedfase. Billedet af denne fløj er dog alt andet end entydigt.

Vestfløj

Vestfløjen, der står på et somme steder ca. 0,45 m. tykt stabiliseringslag af ler, har været en velbygget teglstensbygning i to stokværk, hvor nonnerne nok har haft deres sovesal i andet stokværk.

Sydgavlen kendes i fuld udstrækning fra snit XVII, men også fra snit XI, der både dækkede tårnets nord- og vestmur, samt en del af vestfløjens syd- og østmur. Nordgavlen er det langt sværere at indkredse, men enkelte detaljer i snit VIIIc i nordfløjen antyder dog, at nordgavlen kan have haft kontakt med nordfløjens sydmur. Vestmuren kendes delvis fra snit XV-XVI-XVII. Længden af vestmuren har været ca. 35-35,5 m. Det sydvestlige hjørne har antageligt været støttet af en stræbepille mod vest, kaldet *XVII-D* og en stræbepille mod syd *XVII-B*, hvilket ikke kan undre, da terrænet falder noget ned mod åen. Længere mod nord, i snit XV, ses ligeledes resterne af en stræbepille i form af fundament *XV-B*. Placeringen af netop denne stræbepille mere end antyder, at vestfløjens nordgavl befinder sig lige nord for dette snit. Fløjens østmur blev set i snit XI og XIII, i felt X (fra 1973),²¹ og i snit VIIc. Længden af denne østmur andrager ca. 36 m., altså omkring 0,5-1 m. længere end vestmuren. Bredden af fløjen er sat til ca. 9,5 m.

Fig. 15. I 1983 blev felt M8/S lagt vinkelret over nordfløjen, fase IV. Set fra syd. Forrest korsgangsfundamentet SE, dernæst fløjens sydmur SG, den nordsyd gående skillemur SFn-s, en smallere østvest gående skillemur SAL, samt i baggrunden nordmuren SFØ-r, der står bevaret med 4 skifter munkesten. Foto: M8-6, 1983.

Gulvet i korsgangen har været belagt med teglsten (gulv *XE* i felt X), men selve fundamentet til korsgangsmuren er endnu ikke fremgravet. Bredden af denne gang er vel ca. 2,5 m., ganske som tilfældet er ved de øvrige tre korsgange i anlægget.

Nordfløj

Nordfløjen (fig. 15.) har ligeledes rejst sig i to stokværk. Længden er ca. 36,8 m. Nordmuren kendes fra fundamenterne *AB-BX-GE-SFØ-v-A'AP*, *I-A-II-A-III-A-VIII-A* og *XIV-A*.²² Der har ikke været nogen egentlig østmur, men fløjen må være blevet bygget op til

hus A's vestmur. Bredden af fløjen mod øst har da været ca. 8,8 m. Bygningens vestgavl blev set i snit VIII, og udgøres af fundamentene VIII-A og VIII-B. Mod vest har bredden været ca. 8,5 m. Fløjens nordvestlige hjørne har antageligt været støttet ved hjælp af en stræbepille, hvis rester er at se i de vest for fundament VIII-A liggende sten. Det er dog også muligt med en kombination af de nævnte sten i VII-A med et par sten, kaldet VII-L, vest for vestgavlen. Her kan man så forsøgsvis rekonstruere en latrinbygning eller en anden form for udbygning. Sydturen kendes fra fundamentene KB-ND-SG²³-TD-UV-V-A-VII-G og VIII-M. Denne mur har været omkring 37,6 m. lang, altså ca. 0,8 m. længere end nordturen.

Murene har været af kasseurstypen, hvor selve teglstensmurene har været ca. 0,7-0,9 m. brede. Stenene i fundament AB er arkæo-magnetisk blevet dateret til ca. 1490 plus/minus 40 år. Helhedsindtrykket af denne fløj gør, at den må siges opført kort tid efter branden i slutningen af 1420'erne, hvilket vel vil sige mellem ca. 1430 og 1450. De i nordfløjen fundne mønter understøtter denne datering. Således kunne man i 1983 opsamle en Erik af Pommern kobbersterling mellem fundamentsstenene til skillemuren SAL. I alt er der fundet fire af denne slags mønter i nordfløjen. Taget som helhed kan denne type have cirkuleret længe. De dateres traditionelt til ca. 1422, men forsøgsvis har man tidsfæstet mønttypen til ca. 1420-1440.

Bygningen har dog næppe stået færdig på ét år, og der kan sagtens have været indskudt adskillige midlertidige byggestop. Herpå tyder dateringen af stenene fra AB, men også murenes faktiske bredde, der veksler mellem 0,7-0,8 m. (SF^{0-v}), ca. 0,85 m. (AB), og ca. 0,9 m. (II-A).

Antageligt har der været kælderrum under hele

Fig. 16. Nordfløjen, felt M8/S, fase IV. Dørhullet SBR i fløjens nordsyd gående skillemursfundament SFⁿ-s med de to teglstensgulve SBP over SCG. Set fra øst. Foto M8-24, 1983.

fløjen. En mængde skillemure fortæller et og andet om rumindretningen. Det store fundament SFⁿ-s, med en egentlig murbredde på ca. 1 m., tolkes som en tværgående hovedskillemur. Herved er der skabt et østligt rum med en længde på ca. 9,5 m., der ved det østvest gående fundament SAL igen er delt op i to mindre rum. Disse to rum har da målt østvest ca. 9,5 m. og nordsyd ca. 3 m. (rum a) og ca. 3,5 m. (rum b).

Vestover har der været et rum, hvis vestlige afgrænsning er skillemursfundament KN. Dette rum, hvis længde har udgjort ca. 6 m., har været inddelt i mindst fire mindre rum. Rum c har haft forbindelse til rum a ved hjælp af døren SBR (fig. 16.). Gulvet i

rum c og selve dørhullet har været tegllagte med gulv *SCG* og *SBP*. Vest for rum c ligger det aflange rum d, hvis indre mål har været ca. $2,2 \times 3,5$ m. Igen vest herfor er det smalle rum e, med målene ca. $1,4 \times 3,5$ m. Rum f optager hele det sydlige område mellem fundamenterne *SFn-s* og *KN*, og har da haft dimensionerne ca. 6×3 m.

Vest for skillemursfundamentet *KN* bliver billedet mere utydeligt, omend den tværgående skillemur *BR* er sikker nok. Afstanden mellem *KN* og *BR* er omkring 9,2 m. Det antages i øvrigt, at der har været en skillemur på samme akse som *SAL* og *II-L*, gående østvest gennem hele fløjen. Der findes antydninger af flere skillemure her. F.eks. synes en skillemur repræsenteret ved *VII-L*, der befinder sig ca. 2-3 m. vest for *KN*. Dette rum, der kaldes rum h, har da målt ca. 2×4 m. Omkring 2 m. længere mod vest stikker fundament *VII-K* ud i retning mod nord. Dette rum kaldes k, og har næsten haft de samme dimensioner som rum h. Afstanden fra rum k's vestmur og til den nordsyd gående forlængelse af fundament *BR* danner rum m, der tilnærmelsesvis har haft udstrækningen ca. $5,5 \times 4$ m. De hypotetiske rum g-j-l har vel haft de samme mål som henholdsvis rum h-k-m.

Det vestligste rum i nordfløjen, mellem fundament *BR* og selve fløjens vestgavl, er kun lidet udforsket. Hvis en gennemgående skillemur orienteret østvest er en realitet, har rummet været opdelt i to enheder, der her kaldes rum n-o. Længden har været ca. 8,5-9 m., mens bredden af rum n er sat til ca. 4,5 m, men 4 m. for rum o's vedkommende.

De forskellige kælderrum må troligvis have været brugt til opmagasinering af fødevarer m.m. Fløjen har sandsynligvis mest været optaget af forskellige husholdningsrum og værksteder. Således skal nonnernes systue velsagtens lokaliseres til det midterste

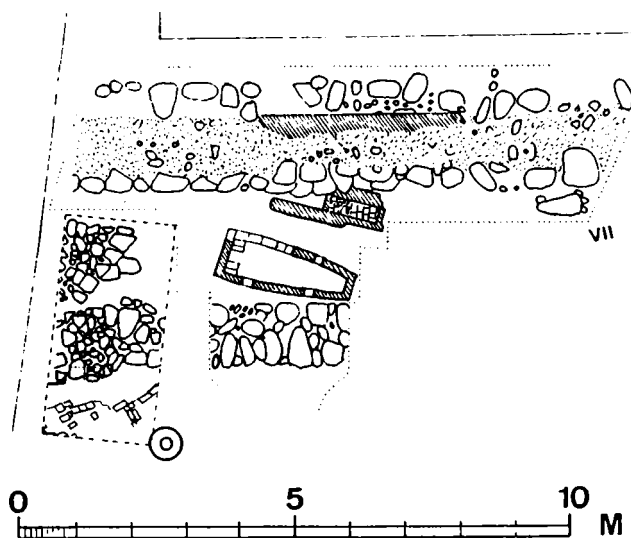

Fig. 17. Nordfløjens snit VII og felt O. Tegningen viser korsgangsfundamentet VII-A og OI, stenpikningen OR, samt fundament VII-G til fløjens sydmur; alt fase IV. Endvidere ses de murede begravelse, fase I. Lige th. for stenpikningen OR ses rester af stensylden OX, fase III. Tegning: Mogens Vedsø 1974.

rum, alt vel i første og/eller andet stokværk. Indvendigt vidner et enkelt fund om, at i al fald ribberne i de gotiske, hvælvede rum har været bemalt med rødgrå farvestriber, formentlig i sparrer.

Syd for denne fløj har der været rejst en muret korsgang, der kendes fra fundamenterne *VII-A-OI-SE*²⁴ (fig. 17.). Gulvbredden i denne klostergang har været ca. 2,5 m. Gulvet, der kendes fra *SBA* i felt S og *TY* i felt T, synes fortrinsvis at have været lagt med munkesten. Mod vest var en del af gulvet imidlertid lagt med en pikstensbrolægning *OR*, hvor der på selve gårdsplassen, og det lige syd for denne brolægning, fandtes resterne af et teglstensgulv *OK*.

Tilsluttet nordfløjens nordmur har der stået flere mindre ud- eller tilbygninger. Vestligst i snit XIV

strækker et kampestensfundament *XIV-B* sig nordpå over ca. 0,55 m. med en bredde på ca. 1,1 m.

I snit II rækker en to-stens teglmur *II-K* mod nord over moksen 1 m. Andre teglmure blev erkendt i snit I og i felt S/M8. Muren *I-C* er to-stens og ca. 0,6 m. lang, hvor muren *SAT*²⁵ er en et-stens mur med en længde på ca. 1 m., hvorefter den drejer vinkelret mod vest over ca. 0,8 m. Hvordan forklarer man nu disse fire fundamenter? Murene *II-K* og *I-C* kan have været henholdsvis vest- og østmur i en udbygning, hvis ydre længde da har været ca. 5,3 m. Den nord-sydlig breddede af denne udbygning har forventelig ikke oversteget ca. 5 m., da udbygningen ellers kommer for tæt på skråningen ned mod det nuværende haveanlæg – og dermed snit XII, som velsagtens dølger resterne af en klausurmur. Øst for denne udbygning, og lige øst for nordmurens døråbning, er en et-stens teglmur *SAT*, der strækker sig ca. 1 m. mod nord, og derpå går stik vest over ca. 0,8 m. Denne mur bedømmes som et vindfang, rejst omkring selve dörgennemgangen *I-B*. Den østvest gående del af *SAT* har næppe haft kontakt med muren *I-C*.

Tre stolpehuller, hørende denne fase til, er blevet erkendt i nordfløjen. Stolpehul BS er gravet efter branden i slutningen af 1420'erne, men overlejres af skillemursfundamentet *BR*. Der er troligen tale om et stilladshul. De to stolpehuller LG og LH i felt L er tolket på selvsamme måde.

Hus A og B

Alt tyder på, at hus A blev alvorligt beskadiget ved den ildebrand, der i 1430 blev sat i forbindelse med forstander Jens Andersen Kanne. Det øverste teglgulv *UJA*, tilhørende denne aktivitetsfase, bærer tydelige brandspor på oversiden. Huset må være blevet genrejst efter branden og indlemmet i det tegl-

Fig. 18. Fundament *B'Q* til østfløjens korsgangsmur, fase IV, set fra syd. Th. ligger sylden *B'R* fra fase III. I profilen anes det snittede stolpehul *B'S* fra fase II. Foto: SBM 24/85-15, 1985.

byggede, nye anlæg. Dette tyder i al fald det følgende bevis på. Nordfløjens nord- og sydmur har ikke fortsat længere end til hus A's vestmur, eller sagt med andre ord: Nordfløjen mangler en østgavl. Det er uafklaret, hvorvidt hus B blev genopbygget eller helt sløjftet. Noget tyder dog på, at nok også hus B i fuldt omfang blev inddraget i klosteranlægget.

Østfløj

Østfløjen kan godt have stået i to stokværk. Fundamenterne til yder- og skillemurene virker dog knap så massive, som f.eks. i nordfløjen, så det er meget tænkbart at fløjen bare stod i ét stokværks højde.

Fundamenterne *JG-WF* har oppebåret østmuren, mens vestmuren har stået på *JQ-BF* (fig. 18.). Mod

Fig. 19. Brokkegrøften JD, fase IV, forløber skråt over det langstrakte, øst-vest placerede felt J. Set fra øst. Foto: M1-22, 1972.

vest har der stået en korsgang på fundament B'Q, der må have haft kontakt med både nord- og sydfløjens korsgange. Brokkegrøften JD (fig. 19.) ses som en tværgående skillemur i fløjen. Endnu et fundament til en skillemur, JH, er fundet i den sydlige del af fløjen, retning nord-syd. Uden for fløjen synes terrænet på østsiden af fundament JG at have været dækket af en stenpikning JB.

Længden af fløjen har været omkring 29 m., mens bredden er blevet målt til ca. 8 m. Korsgangen på vestsiden af denne fløj har været ca. 2,5 m. bred.

På baggrund af fund af et par skillemursfundamenter kan man ane lidt om fløjens indretning. Den

har været opdelt i to afdelinger, hvor den nordre har haft en længde på ca. 15,2 m. Den søndre afdeling, længde ca. 12,8 m., var ved hjælp af en nordsyd gående skillemur delt i to smalle rum, bredde ca. 2,6 m. Det østligste af de to rum var forsynet med et fint munkestensgulv,²⁶ lagt i opus picatum, og er vel at beskrive som et sakristi tilknyttet kirken mod syd. Det er svært at sige noget håndgribeligt om tidspunktet for anlæggelsen af denne østfløj. Tilsyneladende har den kun været i ét stokværk, der bruges brokkedefyldte grøfter til skillemure, der anlægges lergulve m.m. Jo, den kan meget vel være rejst hen imod slutningen af den her foreslåede tidsramme for fase IV, hvis den da ikke skal ses som en del af den næstfølgende periode i klostrets historie.

Skal man give et bud på klosterhusenes indbyrdes kronologi, som de fremtræder her i aktivitetsfase IV, må det være som følger. De to stenhuse A og B fra fase III genopbygges først, eventuelt samtidigt med kirken. Herefter rejses nordfløjen (helt eller delvist?) kort tid efter. Dernæst anlægges vestfløjen, hvis to østvendte hjørner tykkes sammenbygget med henholdsvis syd- og nordfløj. Sluttelig hegnes gårdspladsen ind ved anlæggelsen af den lille, næsten amputerede østfløj, der både mod syd og nord synes sekundært tilkøbt de allerede stående bygninger. Det er blevet nævnt, at østfløjen måske først er bygget tæt hen mod slutningen af aktivitetsfase IV. Kun nye arkæologiske undersøgelser vil være i stand til at fortælle os, om ikke denne fløj lige så godt kunne hidrøre fra begyndelsen af aktivitetsfase IVa, altså opført kort før kirkebruddet.

9. Aktivitetsfase IVa ca. 1490-1650

Egentlig er der vel nærmest blot tale om en underinddeling af den forgangne fase. Alle bygninger fra

Fig. 20. Klosterkirkens imponerende fløjaltertavle, ifølge en forlængst forsvunden indskrift skåret i 1480, blev i 1582 overført til Østbirk kirke. Stand I. Foto: Skanderborg Museum.

den forudgående fase var i brug det meste af denne fase igennem. I sydfløjen er to stenpikninger *HB* og *IF*, begge at finde inde i selve fløjen, blevet tilregnet

denne periode i klostrets bygningshistorie. Om stenpikningernes alder kan man kun sige, at de begge er yngre end forekomsterne fra fase IV. Så kan man jo

altid diskutere, om man kan forestille sig at nonnerne har haft kirkegulvet dækket af en stenpikning, når alt andet synes hængt og lagt i tegl, eller om stenpikningerne hører den tid til, hvor kirkerummet gjorde tjeneste som lade. En stenpikning på selve gårdspladsen vides blot at være yngre end sydfløjens korsgangsmur.

Kun fornyede arkæologiske undersøgelser vil være i stand til at klarlægge sydfløjens østafslutning. Der er, som nævnt under gennemgangen af aktiviteterne i fase IV, adskillige indicier, der peger på hele tre forskellige korplanløsninger.

Til stadighed må der være blevet foretaget istandsættelser, dog med så ringe bekostning som muligt, hvilket hyppigt fremgår af det skriftlige efterreformatoriske kildemateriale. Munkesten fra felt A og O er således blevet brændt mellem ca. 1490 og 1530.

Efter reformationen fik klosterhusene efterhånden lov til at forfalde. I 1544 omtales der stadig nonner i Ring kloster,²⁷ men herefter hører man intet mere til dem. Klosters fløjaltertavle²⁸ fra 1480 overføres i 1582 til Østbirk kirke, hvor den stadig kan nydes i al sin pragt (fig. 20.). En velbevaret alterkalk²⁹ fra 1519 opbevares nu i Stilling kirke, hvortil den blev sendt 1593 efter at kirkens egen kalk på det skammeligste var blevet stjålet. Kirkerummets hvælvinger blev beordret nedbrudt i 1610, så man bedre kunne skaffe rum til oplagring af korn og hør.³⁰ Der pålægges i 1617 en nedbrydning af alle skillerum og skorstene,³¹ så der kunne blive lavet loft til korn og havre, ligeledes skal kirken istandsættes, så dét, der bliver avlet, kan finde plads deri. En kraftig forårsstorm rev i 1624 overet af et af klosterhusene,³² men det blev beordret istandsgjort med så få udgifter som muligt. Sydfløjen pådømmes i 1638 nedrevet, da den nu ganske var brøstfældig.³³ I midten af 1600-tallet

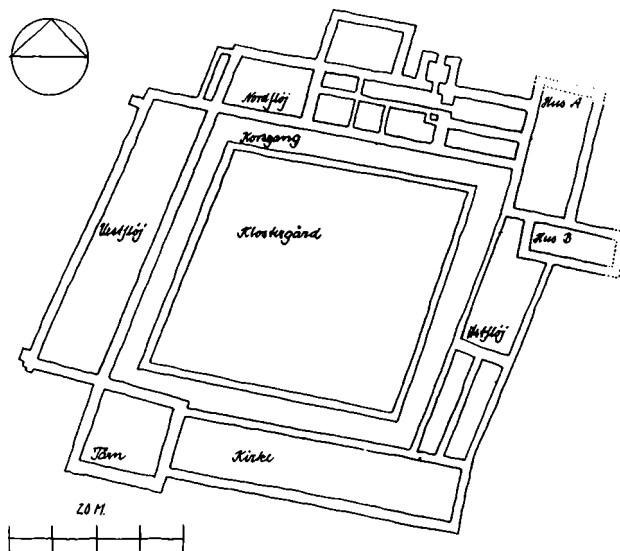

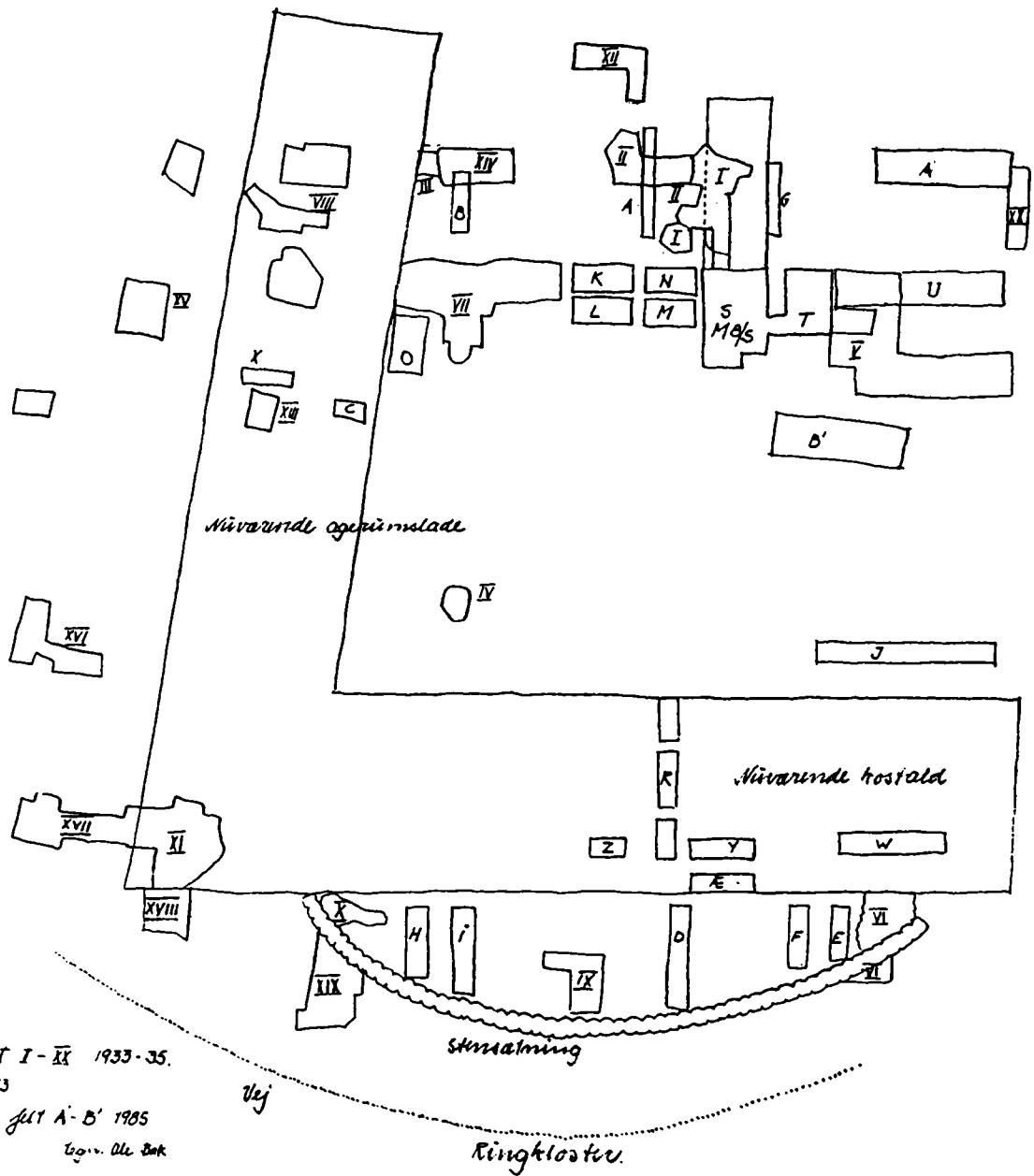
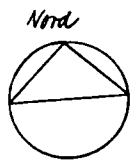
Fig. 21. Rekonstrueret grundplan af Ring kloster, fase IV. Tegning: Jens Ingvordsen 1990 og Ole Bak 1996.

blev kælderrummet under hus A angiveligt fyldt op på én gang.

Sluttidspunktet for denne aktivitetsfase er sat til ca. 1650, ved hvilket år³⁴ kun spredte murrester af de gamle nonneboliger stod synlige.

10. En planløsning

Grundplanen i aktivitetsfase IV viser et firløjet anlæg, der stod middelalderen ud (fig. 21.). Et firløjet anlæg, javist, men kun med anvendelse af meget få rette vinkler i byggeriet. Grundplanens skæve vinkler synes dikteret af terrænforholdene på stedet. Planløsningen kan ved første øjekast virke tilfældig, ja endog besynderlig. Den var dog nok fastlagt eller givet på forhånd på grund af klosterstedets topografiske udseende.

Placering af smit I - XX 1933-35.
 slet A-E 1972-73
 slet M/S 1983 og slet A'-B' 1985
 Tegnet Ole Bek

Sydfløjen, der husede nonneboets kirke, forekommer at tage hensyn til aspargeshaven, vejen, og den lille dam hinsides vejen til Hylke. Hvor gammel er egentlig denne vejføring? Hvis der på noget tidspunkt i middelalderen førte en vej så tæt forbi klostret (af hensyn til kongens Skanderborg, bispens Århus, klostersonnets beboere, eller klostrets besiddelser i nær og fjern), da kan en sådan vej med fordel faktisk kun have været anlagt sammesteds som den nuværende vejføring, hvilket kotekort over området lader formode.

Vestfløjens orientering tykkes bestemt ud fra det sumpede område ned mod åen, hvorfor fløjen ikke kunne anbringes vinkelret på sydfløjen. Ligeledes må nordfløjens placering være fastlagt af hensyn til den forholdsvis stejle skråning ned mod den nuværende parkagtige have. Østfløjen derimod synes blot lagt på stedet for at udfylde hullet mellem nordøsthjørnets to stenhuse og sydfløjen, dog på en sådan måde at østfløjen er passet ind til sydfløjens østligste del.

Først i den allersidste del af middelalderen er der således en mulighed for at et firlænget og teglbygget anlæg kan være blevet til virkelighed.

11. Afslutning

De nysanførte synspunkter om Ring klostres middelalderlige bygningshistorie, kronologiske betragtninger og planløsninger grunder sig på en granskning af resultaterne fra den arkæologiske virksomhed på åstedet i årene 1932-85. Ad åre vil fornyede udgravninger og flere tilbundsgående analyser af det samlede dokumentationsmateriale ubetvivleligt medføre justeringer af disse synspunkter. Herom nærer jeg ingen illusioner, men afventer dem med spænding.

Blot mangler jeg nu at give biskop Ulrik af Århus

ret. Jo, den velbårne forstander Jens Kanne må vitterligt have samme kloster 'byggt og forbedret, bedre end det var tilforn'.

Noter

1. Neergaard 1889-91, s. 493-98.
2. For de arkæologiske undersøgelser, se Ingvordsen 1991a, s. 34-42 og 63-65.
3. Orden 'snit' anvendes i det efterfølgende specifikt om de to arkitekters felter, efterdi dette udelukker fejltagelser mellem snit I og X fra 1933-35 og felt I og X fra 1972-73, men også fordi Fritz og Ry-Andersen selv brugte begrebet 'snit'.
4. Olsen 1972.
5. M8 Ring Kloster 1983, NM II journ. nr. 872/84.
6. Materialet er samlet i Ingvordsen 1991a, men præsenteres her i en revideret form.
7. Danmarks Riges Breve nr. 82 s. 110-12.
8. Ingvordsen 1991, s. 43-45.
9. Granitkvadrene M1QAG og M1QBB med skråkantprofil, samt kvadrene M1QC, M1QAY og Skanderborg Museum SBM 26/72c med svag krumning og skråkantprofil, og den svagt krumhugne kvader M1QD under vestlige portfløj i den nu stående, renoverede agerumslades nordlige port. Endnu en krumhugget granitkvader er i foråret 1996 blevet identificeret langs den nye hovedbyggnings gårdsplads.

10. Det fragmenterede søjleskaft MIQA, samt et lignende stykke, der blev fundet ved udgravningen i 1983, men desværre ikke hjembragt. Gavfeltet MIQF sidder nu indmuret i den nye hovedbygning.
11. Kragstenen MIQE blev vistnok fundet i 1934 i gårdens nordfløj, hvor den fandt anvendelse som understøttelse for en stolpe. Kragstenen kan være identisk med Skanderborg Museum SBM 47/73a.
12. Kieffer-Olsen 1990, s. 99-100 og 185, samt Kieffer-Olsen 1993, s. 129-30.
13. Ingvordsen 1988, s. 212-14 og 218-19.
14. Stolpehullet ses på udgravningsfotografi M1-47, hvor man ydermere kan se stenpikningen *CL*. For sidstnævnte, se tillige udgravningsfotografi M1-40.
15. Anbelangende nord- og østfløjen, se Ingvordsen 1988, s. 214-20.
16. For stenforekomst *NJ*, se udgravningsfotografierne M1-57, M1-58, og M1-70.
17. Disse to stenpikninger ses på udgravningsfotografi M8-15.
18. Ingvordsen 1990/91, s. 65-71.
19. Sammenlign f.eks. udgravningsfotografierne M1-117 (*RS*) med M1-135 (*YC*), M1-136 (*ZD*) og M1-137 (*AF*).
20. Dette korsgangsfundament *RE* ses på udgravningsfotografi M1-119.
21. Udgravningsfotografierne M1-133 og M1-134 viser fundament *XJ*, der repræsenterer vestfløjens østmur.
22. For et udgravningsfotografi af fundamenterne til nordmuren, se f.eks. M1-64 og M1-65 (*AB*), der bærer fragmenter af selve murværket.
23. Ses på udgravningsfotografi M8-4.
24. Fundamentet *SE* ses på udgravningsfotografi M8-6.
25. Se udgravningsfotografierne M8-11 og M8-13.
26. Munkestengulvet *WC* ses på udgravningsfotografi M1-129.
27. Danske Kancelliregistranter 1535-1550, s. 270.
28. Behandlet i Ingvordsen 1991b. Kan anskaffelsen af denne brede altertavle have resulteret, ja ligefrem krævet en korombygning? Se Olsen 1993, s. 10-11.
29. Pontoppidan 1968, s. 195 note h. Danmarks Kirker XVI, s. 2959-63.
30. Kancelliets Brevbøger 1.6.1610, s. 258.
31. Kancelliets Brevbøger 18.2.1617, s. 140-41 og 20.2.1617, s. 143. Jævnfør Ingvordsen 1986, 2, s. 432 nr. A'A 340.
32. Kancelliets Brevbøger 17.4.1624, s. 119.
33. Kancelliets Brevbøger 18.7.1638, s. 447 og Madsen, Gjesing og Stellfeld 1983, s. 41.
34. Trap 4, VII, 1926, s. 388, og Chr. H. 1934.

Litteraturliste

- Danmarks Kirker XVI Århus Amt, hæfte 32-33, udg. af Nationalmuseet 1988.
- Danmarks Riges Breve I. Række 4. Bind nr. 82, udg. ved Niels Skyum-Nielsen af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1958.
- Danske Kancelliregistranter 1535-1550, udg. ved Kr. Erslev og W. Møllerup, København 1881.
- H., Chr.: Af Notatbogen, VI. I: Skanderborg Amtsavis 16.7.1934.
- Ingvordsen, Jens: Genstandskatalog Ring kloster, 2, Århus 1986. (Bilag til specialeafhandling).
- Ingvordsen, Jens: Ring klostres nordøsthjørne i 1300-årene, et rekonstruktionsforsøg. I: Hikuin 14, 1988, s. 209-20.
- Ingvordsen, Jens: Asgarth og broder Martins kanal; bidrag til Øm klostres topografi. I: Århus Stifts Årbøger 75, 1990/91, s. 45-79.
- Ingvordsen, Jens: De gode nonners konvent i Ring, Højbjerg 1991a.
- Ingvordsen, Jens: Altertavlen i Østbirk kirke. I: Østjysk Hjemstavn 56, 1991b, s. 37-57.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1609-1615, udg. ved L. Laursen af Rigsarkivet, København 1916.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1616-1620, udg. ved L. Laursen af Rigsarkivet, København 1919.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1624-1626, udg. ved L. Laursen af Rigsarkivet, København 1925.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1637-1639, udg. ved L. Laursen af Rigsarkivet, København 1944.
- Kieffer-Olsen, Jacob: Middelalderens gravskik i Danmark, en forskningsstatus. I: Hikuin 17, 1990, s. 85-112.
- Kieffer-Olsen, Jacob: Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark, 8 kirkegårdsudgravninger, Århus 1993.
- Madsen, Herbert, Niels Gjesing og F.G.F. Stellfeld: Skanderborg, Skanderborg 1983.
- Neergaard, Carl: En Begivenhed i Ring Klosters Historie. I: Kirkehistoriske Samlinger 4. Række I, s. 493-98, 1889-91.
- Olsen, R. & O.: Nonneliv – især i Jylland. I: Skalk 1972:6, s. 18-26.
- Olsen, Rikke Agnete: Synet på klostre i Danmark for tyve år siden og i dag. I: hikuin 20, 1993, s. 7-16.

Pontoppidan, Erich: Den Danske Atlas, IV, København 1768 (genoptryk sst. 1968).

Trap, J.P.: Kongeriget Danmark, 4. omarbejdede udgave, VII Aarhus Amt, Vejle Amt, udg. Gunnar Knudsen, København 1926.